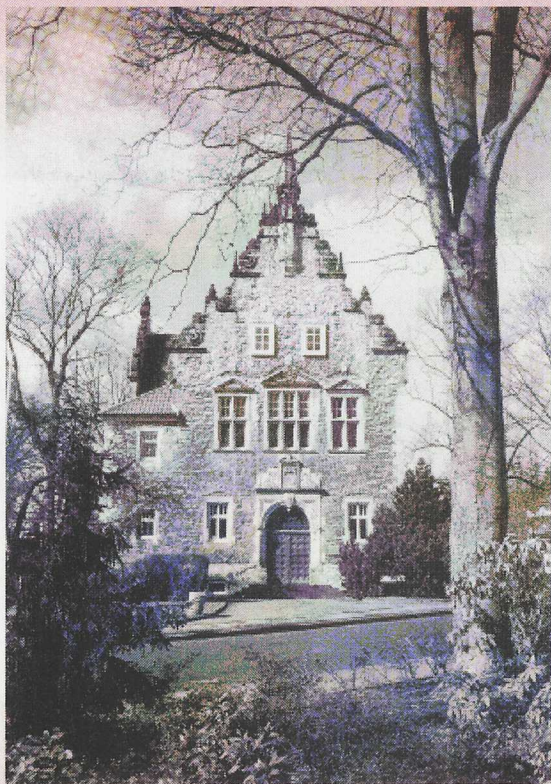

Heerlijk- eden

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Heemstede-Bennebroek
28e jaargang No. 109 Augustus 2001

Bestuur:

Mr. F.Th.J. Harm, voorzitter
Adriaan Pauwlaan 7,
2101 AH HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 07 40

J.L.P.M.Krol, archivaris
Johannes Verhulstlaan 26,
2102 XT HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 29 77

Ir. P.L. van Daalen, secretaris
Valkenburgerlaan 11,
2103 AK HEEMSTEDE
tel. 023 - 529 32 91

E. Hamerslag
Krakeling 54
2121 BN BENNEBROEK
tel. 023 - 584 70 53

Mevr. M. van Donge,
ledenadministratie
Oude Posthuisstraat 7
2101 RA HEEMSTEDE
tel. 023 - 529 07 13

Ing. J.M.M. Balink
De Ruyterlaan 49,
2121 VH BENNEBROEK
tel. 023 - 584 80 23

A.Koopman, penningmeester
Meijerslaan 14,
2105 PC HEEMSTEDE
tel. 023 - 529 05 30

Mevr. A.J.M. Kroon-van Helden
Crayenesterlaan 126,
2012 TL HAARLEM
tel. 023 - 528 10 08

Redactie:
H. Krol
C. Peper (eindredactie)

Redactie-adres: Meerweg 6
2103 VC Heemstede
023 - 528 75 93

Het lidmaatschap wordt jaarlijks automatisch verlengd, behoudens schriftelijke opzegging via de ledenadministratie **vóór 1 november**

Contributie minimaal *f.* 25,-

Giro 27.35.06 t.n.v. de Penningmeester v.d. Vereniging Oud-Heemstede Bennebroek te Heemstede.

ISSN: 0297-8451

Onderschrift foto voorzijde:

Vooraanzicht Stadsbibliotheek Bad Pyrmont, jumelagegemeente van Heemstede. Vroeger 'Fürstliches Amtsgericht' (1906/7).

INHOUD

pagina

8 september 2001 Open Monumentendag	118
Van de redactie	120
De VOHB Ledenvergadering 2001	122
Wonen in de 19 ^e en 20 ^e eeuw	126
Excursie naar de Archiefdienst voor Kennemerland	128
Excursie 23 juni naar Oudewater	130
Genealogische-historische dag in Haarlem	133
Treurig verlies van 2 limietpalen in Bennebroek	133
Toen en Nu: de Bronsteeweg hoek Koediefslaan	135
Schepen van de V.O.C.	137
Bloembollenfamilie Preijde	144
Recente literatuur over Heemstede	150
Badhuis Heemstede. Deel II	151
Badherinneringen	153
Uit voorraad leverbaar	165
Nieuwe leden	

8 september 2001

Open Monumentendag

De landelijke Open Monumentendagen zijn dit jaar gewijd aan het thema "Huis en haard". De keuze voor dit thema lag voor de hand, omdat het dit jaar precies een eeuw geleden is, dat de Woningwet werd ingevoerd. Deze wet was bedoeld om de slechte woonomstandigheden van minder gefortuneerden te verbeteren. Honderd jaar geleden was het voor veel Nederlanders niet vanzelfsprekend om over een huis te beschikken met een eigen slaapkamer, laat staan met een badkamer. De Woningwet verplichtte de gemeenten minimeisen op te stellen voor nieuw te bouwen huizen.

Het toeval wil, dat zich in Bennebroek een woonmonument bevindt, dat dit jaar ook honderd jaar bestaat, maar dat niet gebouwd is als gevolg van de Woningwet. Het Hofje Van Verschuer Brants is in 1901 gereed gekomen op initiatief van mevrouw A.M. Baronesse Van Verschuer-Brants. Zij wilde hiermee woonruimte geven aan het bejaarde personeel van de Hartekamp, maar moest er later mee instemmen, dat ook andere "behoefte" bejaarden uit Bennebroek hier

Bosbeek

mochten wonen. Tegenwoordig is er een open huurbeleid. Behalve de woningen bevat het wooncomplex ook een regentenkamer, die op 8 september geopend is. Hier zijn de portretten van de stichters naast de schouw met de familiewapens te zien. De woningen worden niet opengesteld. Op fietsafstand verder naar het noorden, langs de Glipperweg en de Glipper Dreef vindt u een woonmonument uit een heel andere periode. Het huis Bosbeek is een van de beroemde buitenplaatsen uit de 18^e eeuw in Heemstede, dat nu wordt bewoond door de zusters van de Congregatie der Zusters van de Voorzienigheid. Het landgoed staat sinds kort op de rijksmonumentenlijst. In het hoofgebouw bevindt zich de salon, waarvan de inrichting aan de eisen van de moderne tijd voldoet, maar waar nog steeds de plafondschilderingen van Jacob de Wit te bewonderen zijn. Jacob de Wit (1695-1754) was beroemd om zijn grisailles ofwel "witjes", reliëfs die boven de deuren werden aangebracht. In de salon van Bosbeek is een grote plafondschildering uit 1751, voorstellende Bacchus en Ceres op de wolken te zien. In Heemstede is ook een straat naar deze kunstenaar vernoemd. In het park bevindt zich één van de weinige overblijfselen uit het glorieuze verleden. Het is een versierde marmeren badkuip, die in 1761 in Rome werd gemaakt en door toenmalig eigenaar John Hope naar Heemstede is overgebracht.

Programma Open Monumentendag Heemstede en Bennebroek
Zaterdag 8 september 2001. Openingstijden: 10 – 17 uur

Te bezichtigen:

De regentenkamer van het Hofje Van Verschuer Brants.

Adres: Van Verschuer Brantslaan 11 te Bennebroek

De salon in het hoofgebouw van de buitenplaats Bosbeek.

Rondleidingen om het hele uur: 11-12-14-15-16 uur.

Het omliggende park is vrij toegankelijk.

Adres: Glipper Dreef 209 te Heemstede

Op deze dag is hier het boek "Geschiedenis van het buitengoed Bosbeek in Heemstede en van het adellijk geslacht van Merlen", geschreven door Hans Krol, dat antiquarisch f 40,- kost, voor de speciale prijs van f 10,- te koop (zolang de voorraad strekt).

De Evenementencommissie

Van de redactie

Publiciteit rond het vorige nummer, dat voor een aanzienlijk deel was gewijd aan de Heemstedse Schilderswijk in oorlogstijd, leidde tot meer dan 60 aanvragen van losse nummers en zo'n 30 nieuwe leden. Mevrouw Fien van der Bilt, nu woonachtig in Frankrijk, zette haar persoonlijke gedachten op schrift van de periode dat haar ouderlijk huis in de Jan Steenlaan stond. "Het 'busje-trap' hoort tot de beste herinneringen uit die tijd – avond aan avond kwam de gehele kindermee bij elkaar en de hoofdmoot woonde inderdaad in de Johannes Vermeerstraat. (...) In de strenge oorlogswinters was schaatsen een andere afleiding, maar in de winter 1944/1945 was er natuurlijk geen ijsbaan (zonder elektra, geen pomp) en het terrein was een drassige moddervlakte, waarop de Geallieerden in het voorjaar voedsel dropten". Mevrouw De Jongh-de Vries woonde meer dan een halve eeuw in Heemstede, o.a. in De Joh. Vermeerstraat. "Ik vertelde mijn kinderen dat wij dichtbij de plek woonden waar het 'Galgenveld' van Haarlem was geweest. Dat had ik op een oude kaart gezien. Ze vonden het best wel griezelig. Persoonlijk vond ik het een prima plek, want zeker daar was de grond niet chemisch verontreinigd".

Post met familiegegevens ontving de redactie uit Australië van J. van Rooden, 46 jaar geleden naar dat werelddeel geëmigreerd. Zijn huis heeft hij 'Berkenrode' gedoopt. Dankzij 'Heerlijkheden' blijft de band met Heemstede in stand. "Het blad wordt door mij en mijn vrouw van A tot Z gelezen". Dankzij de rubriek 'Toen en Nu' komen allerlei herinneringen naar boven. Voorts is elektronische post ontvangen van mevrouw Corrie Schijffelen-Hemstreet, uit Lakeport in de staat Californië. Zij groeide in Heemstede op in het huis Raadhuisstraat 8, boven de Vollenga's en naast de Oosterhoorn's en Daudey's, vroeger bekende namen. Na de Nicolaas Beetsschool en de Bos en Hovenschool heeft ze enkele jaren bij Muziekhandel Alphenaar in Haarlem gewerkt en is vervolgens naar Canada en ten slotte de Verenigde Staten geëmigreerd. "Mijn hart is altijd in Heemstede gebleven".

Dat geldt ook voor het echtpaar S.D.J. Overdijk en E.L. Harm, dat begin jaren tachtig van de vorige eeuw via New York zich in de staat Noord-Carolina vestigde. Op vakantiebezoek naar hun geboortegrond zeiden ze verheugd te zijn dat met name de Binnenweg gelukkig voor een groot deel haar aantrekkelijke dorpse karakter heeft weten te behouden.

Ons bereikte het bericht dat publicist Wouter Slob (1903-2001) op 15 juni is overleden. In de loop der jaren heeft hij een tiental bijdragen voor ons tijdschrift geleverd, vooral over de historische betrekkingen tussen de Haarlemmermeer en Heemstede/Bennebroek.

Ook in deze aflevering vindt u wederom een gevarieerd aantal berichten en artikelen. Archivaris Pierre Bussen schreef een vervolgbijdrage omtrent het Badhuis en M.Verkaik over VOC-schepen. Gepensioneerd longarts J.van Doorn heeft in het Rijksarchief Noord-Holland de genealogische geschiedenis uitgezocht van de destijds bekende bloembollenkwekersfamilie Preijde.

In het kader van karakterbehoud is het van belang te melden dat de landgoederen Bosbeek en Mariënheuvel (Meerenberg) door de gemeente Heemstede zijn voorgedragen voor rijksbescherming op basis van de Monumentenwet. Vermeldenswaard is verder dat het Bisdom Haarlem – onder een merkwaardige verkoopconstructie - de band met het Hageveld (tot 1965 officieel kleinseminarie) definitief heeft verbroken. Het begon ruim 20 jaar geleden met de ontmanteling van cultureel boekenerfgoed en eindigt met opheffing van het kleine priesterkerkhof op het landgoed. De school blijft in het achterhuis, maar priesters en nonnen in ruste moe(s)ten plaats maken voor luxe appartementen. Voor hen geldt "Adieu Hageveld". Omdat het gebouw op de monumentenlijst staat blijven de gevels van het imposante gebouw uit de tijd van het 'Rijke Roomsche Leeven' intact. Uit op

Seminarie „Hageveld“ Heemstede

Her Seminarie in Vogelvlucht

schrift gestelde herinneringen van oud-Hagevelders die op kostschool hebben gezeten blijkt vaak een haat-liefde verhouding. Een bloeiende reünistenvereniging, die intussen 3 prachtige jaarboeken heeft afgeleverd, behoudt met zin voor historie het goede van Hageveld levendig. De reactie wenst u veel leesplezier. Kopij voor aflevering 110 wordt gaarne voor 1 oktober tegemoet gezien.

Het aprilnummer van 2002 zal met het oog op de komende Floriade zijn gewijd aan de internationale Flora-bloementoonstellingen in Groenendaal van 1925, 1935 en 1953.

Indien lezers hieraan herinneringen hebben of over foto's/documentatie beschikken houdt de redactie zich voor een reactie aanbevolen.

Hans Krol

DE VOHB LEDENVERGADERING 2001

De Jaarvergadering van de Vereniging Oud Heemstede-Bennebroek voor 2001 vond plaats op 16 mei jl. in het Trefpunt te Bennebroek. Er was een groot aantal leden, zodat weinig stoelen onbezet bleven.

1. Opening en mededelingen.

De opening van de vergadering, met een hartelijk welkom voor de aanwezigen, wordt door voorzitter Harm afgerond met de melding dat er geen mededelingen zijn.

2. Het verslag van de Jaarvergadering van 10 mei 2000 wordt door de aanwezigen onder dank aan de secretaris goedgekeurd.

Hier gaan enkele opmerkingen aan vooraf:

Over de inventarisatie van de Heemsteedse monumenten meldt de Voorzitter dat de eerste fase is afgerond. De lijst is alvast aan de vakwethouder verstrekt. Er wordt nu gestreefd naar een publicatie. Verder belooft de secretaris, voortaan Kamplaan als Camplaan te schrijven (woont pas 13 jaar in het dorp) en Pinksterkerk zonder x.

3. Dan komt het verslag over het jaar 2000 aan de orde, dat als een soort historische VOHB kaart in "Heerlijkheden" nummer 108 verscheen. Ook dit wordt door de aanwezigen

goedgekeurd, onder dank aan de secretaris; het verslag wordt "leuk en origineel" genoemd, deze keer.

4. De penningmeester heeft zich weer ingespannen om de jaarcijfers bijeen te brengen. Ze zijn ook in de laatste "Heerlijkheden" weergegeven. Enkele punten uit de discussie hierover zijn:

De bestuurskosten zijn voor 2002 iets lager begroot. Op een vraag daarover meldt het bestuur ook aan bezuiniging te doen. Er is geen zaalhuur meer te betalen voor vergaderingen (nu op de huisadressen) en de correspondentie is grotendeels per e-mail.

De "Heerlijkheden" zullen iets goedkoper kunnen worden door het aantal bladzijden te beperken.

Volgend jaar zal de jaarrekening in euro verschijnen. Dan zal op verzoek van de vergadering ook een terugblik op de uitgaven het voorafgaande jaar worden toegevoegd.

5. De kascontrolecommissie (Mw. J. Postma en Hr. A. Buiten) brengt hierna verslag uit van de bevindingen bij haar controle van de boeken op 7 mei jl. Des penningmeester's werk wordt overzichtelijk en punctueel genoemd; hij verdient grote waardering. De commissie stelt dan ook voor, hem décharge te verlenen over het laatste boekjaar. Hetgeen onder hartelijke dank gebeurt.
6. Zoals gewoonlijk wordt nu een vrijwilliger gezocht om de Kascontrolecommissie aan te vullen als nieuw lid, want de heer Buiten moet de commissie verlaten. Na de gebruikelijke stilte blijkt dat de heer Prins zich hiervoor wederom beschikbaar wil stellen, waarvoor hij de dank van het bestuur ontvangt.
7. De contributie: Het bestuur stelt voor, de contributie voor 2002 op 12 euro te brengen (f26,44). Aangenomen dat we een afgerond getal willen, is dit het dichtste bij de f25 van 2001. De heer van Seggelen merkt op dat deze verhoging tegen het overheidsbeleid ingaat. Dat klopt en daarom, zegt de Voorzitter, vragen we het netjes aan de leden, met een schriftelijke toelichting.
Nu gebeurt in de ledenvergadering iets dat haast nooit nodig is: we stemmen erover. De meerderheid van de aanwezigen blijkt het eens te zijn met het bestuursvoorstel en dat wordt derhalve uitgevoerd.

Die 12 euro is overigens niet verplicht - het contributiebedrag is zoals gewoonlijk een minimum.

8. Afscheid bestuursleden. Twee leden achter de tafel blijken daar voor het laatst te zitten:

mevrouw Van der Eem-Wildschut heeft haast 5 jaar meegewerkt. Vooral het Jubileumjaar heeft haar veel tijd gekost. Zij heeft toen namens de VOHB historische lesbrieven voor de scholen gemaakt, die enthousiast ontvangen werden. Verder is (en blijft!) zij lid van de Evenementencommissie. Zij is dus één van de drijvende krachten achter al die aangename excursies.

Mw. Meddens-van Borselen is ook bijna 5 jaar in het Bestuur, voor de Bennebroekse belangen. Zij heeft ook ervoor gezorgd, vanuit het Rijksarchief Noord-Holland, dat we in 1999 die mooie reproductie van de Hartekamp-kaart als Jaarpremie hadden. Onlangs nog verrichtte zij een studie naar de leeftijd en geschiedenis van het veelbesproken boerderijtje aan de Bennebroekse Meerweg.

Net als diverse andere leden van dit bestuur: beide dames schrijven!

Mw. Van der Eem gaf onlangs weer een dichtbundel uit. Mw. Meddens publiceerde enkele jaren geleden een boek over de Heemsteedse en Bennebroekse burgemeesters.

Het is duidelijk dat de voorzitter namens allen spreekt als hij grote erkentelijkheid tot uitdrukking brengt voor de inspanningen van de scheidende bestuursleden. In een kleinere bijeenkomst zijn ze al uitvoerig toegesproken en met een cadeau verrast.

9. Dan vindt de verkiezing plaats van twee nieuwe bestuursleden. Omdat bij de secretaris zich geen tegenkandidaten gemeld hebben worden er twee personen als kandidaat door het bestuur voorgedragen. Die stellen zich voor het front van de vergadering even kort voor:

mevrouw Marijke van Donge is een echte Heemsteedse: geboren in de Oude Posthuisstraat, waar ze nu weer woont. Ze is verzocht de ledenadministratie bij te houden en heeft zich daarop al georiënteerd.

De heer Eric Hamerslag woont in al 30 jaar in Bennebroek, nu

aan de Krakeling. Hij is gepensioneerd na een loopbaan in het bankwezen en bij Rotary Nederland. Hij zal, met de heer Balink, de Bennebroekse contacten en activiteiten van het Bestuursbehartigen.

De vergadering toont hierna dat men weet wat "per acclamatie" is: de beide kandidaten worden met een krachtig applaus als nieuw bestuurslid geaccepteerd.

10. Een hierna volgende acclamatie bekrachtigt het besluit om de Voorzitter nog een termijn aan te laten blijven. In zijn toelichting meldt de heer Krol dat het voorzitterschap van de VOHB door de heer Harm met "meer dan een dagtaak" wordt ingevuld!
11. De Rondvraag:
In de Heerlijkheden staat een foto (p. 70) waarvan het onderschrift meldt dat Soerabaja de geboortestad van Soekarno is. Vanuit de vergadering komt een correctie van een leraar geschiedenis: dat was Blitar alwaar hij ligt begraven. [Niettemin blijkt uit nader onderzoek dat van de 36 geraadpleegde bronnen er 28 wijzen op Soerabaja als geboorteplaats, o.a. alle grote encyclopedieën en de nieuwe biografie van L.J. Giebels, Soekarno: Nederlands onderdaan. 1999, pagina 34.] Het bestuur meldt dat de artikelen over en vanuit de Heemstedse Schilderswijk, en een pamflet dat de VOHB huis aan huis verspreiden liet, veel succes hebben gehad. Er zijn veel reacties gekomen en ruim 25 nieuwe inschrijvingen als lid!
12. Sluiting. Met dank voor de grote opkomst sluit de voorzitter de Algemene Ledenvergadering van de VOHB. Na de pauze hield mevrouw Noortje Enderman haar lezing, die elders kort is samengevat.

Paul van Dalen

Wonen in de 19^e en 20^e eeuw.

De lezing van mevrouw Noortje Enderman-Van Wijchgel op 16 mei jl.

Na de Algemene Ledenvergadering van dit jaar werden we door de spreekster uitvoerig voorgelicht over de ontwikkelingen van het woonhuis, van het interieur en van Haarlem als woonstad in de laatste tweehonderd jaar. Mevrouw Enderman ondersteunde haar lezing met een grote serie beelden en al spoedig was iedereen geboeid door de verscheidenheid in wat mensen van wonen verwachten en wat ze er van maken.

Hoewel er natuurlijk veel is gesloopt is er in Haarlem nog betrekkelijk veel over van de middeleeuwse woningbouw. Terugkijkend zien we in de 17^e eeuw het voor- en achterhuis ontstaan, vaak achter een gevel in Hollandse Renaissancestijl. Opvallend is de Haarlemse boog boven de ramen, minder rond dan in bijvoorbeeld Amsterdam. Het dak werd met pannen of lei belegd, want rieten daken werden verboden na een serie branden in de stad. Op oude schilderijen wordt ons vaak een blik vergund door het voor- en achterhuis, waarbij we zien welke activiteiten in die delen plaatsvonden. Het voorhuis was voor de nering; achterin werd gewoond. Rijkere huizen hadden een binnenplaats en soms een fraaie zaal om gasten te verwelkomen. Het huis werd met trots getoond en drukte uit wie je was en hoe goed je het had.

Er werd in vrijwel elk vertrek geslapen, ook op zolder. De huizen werden door veel meer mensen dan nu bewoond; waarbij ook ouderen en personeelsleden gerekend moeten worden. De badkamer ontbrak. Binnen had men de kamerpot; buiten was het stilletje, de secreetkuil of de beerput. Openbare badhuizen waren er in Haarlem tot in 1979.

Gaan we dan naar het begin van de 19^e eeuw dan zien we na de Franse Tijd wat meer ruimte ontstaan, in de stad en in de huizen. De wallen en poorten werden gesloopt en de grachten gedempt. Later bracht de trein veel mensen naar Haarlem. Zo onstonden nieuwe bouwstijlen, waarbij de lijstgevel het overnam van de trapgevel. Grote villa's verrezen in speciaal aangelegde parken zoals het Kenaupark en het Frederikspark. Stromend water maakte het installeren van toiletten mogelijk vanaf 1880.

Maar kleinere huizen zijn natuurlijk ook gebouwd, vooral in de binnenstad. Hoewel eenvoudig vertonen ze toch versieringen als pilasters, bogen en kroonlijsten.

In de tweede helft van de 19^e eeuw begon men de huizenstijl van de 17^e eeuw na te bootsen en daardoor vergissen we ons wel eens in het dateren van een gevel.

Binnen begon men met het aankleden van de woning. Door massafabricage kon men goedkoop meubels en entourages aanschaffen en het interieur werd met tafeltjes, kleden, kasten, vazen, pendules, foto's en planten knus gemaakt. De keuken ontwikkelde zich door de komst van stromend water en het fornuis.

Aan het begin van de 20^e eeuw trokken veel mensen naar Haarlem en de stad groeide hard, soms ten koste van de buurgemeenten. Er waren maar liefst 36 woningbouwverenigingen actief.

Na de eerste wereldoorlog trad een meer hoekige stijl in de woningbouw en het interieur in. Gas- en electraleidingen verschijnen en we zien de stofzuiger, de wasmachine (1915) en de afwasser (1931) oprukken in de huizen.

Nog een oorlog verder zien we de huizen kleiner worden want we hebben kleinere gezinnen en geen inwonend personeel meer. Als we even binnen kijken zien we een halletje, de gang, een keuken en een (doorzon-)kamer. Boven komt er een werkkamer en logeerruimte. Gestimuleerd door reclames en allerlei modeontwikkelingen gaan we met z'n allen kopen dat het een lieve lust is. Ook de tijdschriften moedigen ons steeds maar aan, te kopen wat "in" is. We zien oranje, bruin, groen, Indische stijl en dan wit en pastel. Nu mogen fellere kleuren ook weer. Welke stijl je maar wilt is nu te koop en duizenden accessoires.

Eigenlijk is het woonhuis sinds de 17^e eeuw niet erg veranderd. Nog steeds ben je graag trots op je huis en wordt het gebruikt om je stijl en welstand te tonen. Maar, zegt mevrouw Enderman, trek je niets aan van mode en reclames. Volg je eigen smaak, want volgend jaar is het toch weer anders!

En zo zijn we weer bij vandaag beland. Op 16 mei 2001. Op deze avond was het de VOHB voorzitter die het laatste woord had: een heel hartelijk dank voor mevrouw Enderman voor haar diepgaande lezing en boeiende illustraties.

Paul van Daalen

Excursie naar de archiefdienst voor Kennemerland

Op dinsdagavond 24 april was een groot gezelschap VOHB leden bijeen in de hal van de Archiefdienst voor Kennemerland, aan de Jansstraat. Wij werden welkom geheten door de directeur, de heer

L. Zoodma. Hij vertelde dat de Archiefdienst Kennemerland is ontstaan uit een fusie van het Gemeentearchief Haarlem en het gemeentearchief Velsen. Inmiddels zijn er tien gemeenten aangesloten. Bennebroek was de eerste en Heemstede de laatste gemeente die zijn archief hierin onderbracht.

In twee groepen werden we rondgeleid door de heer Zoodma en mevrouw F.Koorn.

De Janskerk, waar het archief in wordt bewaard, is gebouwd tussen 1316 en 1318 en maakte deel uit van een rijk klooster dat de Commanderie van St. Jan heette. Het lag binnen de stadsmuren. Jansstraat is binnen de muren, Jansweg erbuiten. Dat was onder andere ook zo met de Kruisstraat en -weg, de Kleine Houtstraat en -weg, Zijlstraat en -weg.

De kerk heeft een bewogen historie. In 1930 wilde de diaconie de kerk slopen, maar de gemeente Haarlem kocht het gebouw om daar het stadsarchief in te vestigen. Zo is de oudste kerk van Haarlem gespaard gebleven. Inmiddels is de ruimte te klein en wordt uitgebreid, niet alleen wat ruimte betreft, maar ook door samengaan met het Rijksarchief.

Een greep uit wat wij op onze rondleiding hebben gezien en gehoord: Het klooster verzorgde pelgrims uit het Heilig Land en had veel adellijke leden. De heren van Heemstede lagen hier begraven in een eigen kapel. Dat heeft tot de Reformatie geduurd.

Een *grote klok* die dateert van vóór de uitvinding van het slingerwerk bevat nog veel originele onderdelen.

In de nieuwe studiezaal lagen allerlei zeer oude archiefstukken voor ons klaar over of uit Heemstede en Bennebroek. In deze zaal kun je terecht met vragen en voor studie. Ook via internet (www.avk-haarlem.nl) is steeds meer bereikbaar. We kregen hier een voorproefje

van. Terug naar de archiefstukken: er is veel over Heemstede want in vroeger tijden mocht buiten de stadspoorten meer – van schilderijverkopingen tot kwakzalverij.

Er lag een akte uit 1463 van Jan van Spaarnwoude, schout van Heemstede, over een erfenis. Een contract uit 1520 over wat er moest gebeuren in de Heemsteedse kapel en na het beleg van Haarlem is er

in 1575 een lijst opgemaakt van alle reparaties.

We zagen tekeningen over hoe de grenspalen zouden kunnen worden geplaatst, een proceszak uit Bennebroek, een transportakte uit 1678 met een getekende situatieschets.

Zo gaat de geschiedenis wel echt voor je leven.

We wandelden verder en stonden op de graven in het koor waar de depotbunker is gebouwd. Hier komen de archieven binnen, worden bekeken, bewaard, geruimd. We mochten een archief zien van het Schippersgilde. Houten buitenkant, perkamenten binnenkant. Dit boek werd onder hun altaar in de Bavo bewaard.

Er lagen ook archiefstukken van particulieren. Eén voorbeeld: hoeveel kanonskogels zijn er op Haarlem afgevuurd van 15 december 1572 tot en met 1573 .

Er waren poëzie(album)doosjes, keurboeken van Schout en Schepenen.

Er was een stuk ondertekend door Willem van Oranje, met zijn zegel en dat van Haarlem, waarin Haarlem zich aan de prins aanbood.

Op zolder lagen kaarten, tekeningen en foto's over Heemstede en Bennebroek voor ons klaar en we mochten op ons gemak rondkijken en in de fotobakken snuffelen. Dat was herkennen, ontdekken en genieten.

En dat hebben we gedaan die avond, dankzij de mensen van het archief. Hans Krol bedankte hen namens ons allen en gaf als dank de videoband over Heemstede en Bennebroek en het jubileumboek over Heemstede en voor het archief het net verschenen boek met luchtfoto's van Heemstede.

Maar wij gingen ook niet met lege handen naar huis, want ieder kreeg een informatiemap in zuurvrij papier. Konden we thuis ook nog even nagenieten.

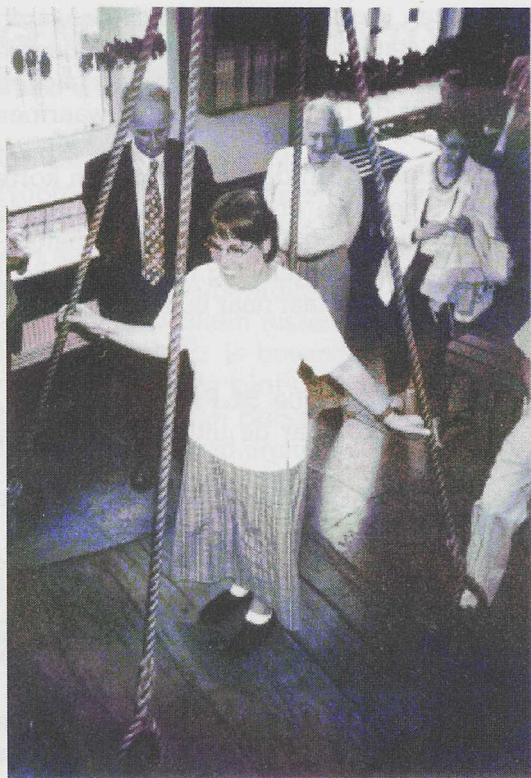
Marisca van der Eem-Wildschut

Excursie 23 juni naar Oudewater

In een gloednieuwe bus reden we om 9 uur weg vanuit een zonnig Heemstede. Via leuke binnenweggetjes kwamen we rond half 11 in Oudewater en toen was het even zoeken: waar staat onze gids voor vandaag en waar kunnen we de bus goed kwijt. Maar we vonden zowel de heer Pollemans als een goede parkeerplaats in het centrum en zagen een bewoond ooievaarsnest op het stadshuis.

In de catacomben van het **stadhuis** stond de koffie/thee al klaar en werden we door de gastheer en mevrouw van Gool welkom geheten.

De schrijfster gewogen en in orde bevonden

Waar wij nu zo onbevangen zaten was vroeger de gevangenis. Tot in de Franse Tijd werd er in het openbaar gestraft: geseling vond zowel binnenshuis als buitenshuis op het plein plaats.

Na een korte historische inleiding werden we in twee groepen gedeeld: één ging naar de heksenwaag en één bleef in het raadhuis. Ik ging met de laatste groep mee.

In 1265 verleende Hendrik van Vianen Oudewater stadsrechten. Oudewater heeft in de loop der tijden heel wat overleefd. In 1349 verwoestte bisschop Jan van Arkel de stad. Alleen de kerk en de toren werden gespaard.

De tweede grote ramp vond plaats op 7 augustus

1575. In strijd tegen de Spanjaarden had de stad de zijde gekozen van de Prins van Oranje. De Spanjaarden belegerden de stad en na enkele weken oorlogshandelingen werd de stad ingenomen. Op zeer brute wijze gingen de Spanjaarden tekeer. Op een 17^e-eeuws schilderij hebben we de hele strijd kunnen volgen als in een stripverhaal.

In 1588 werd het stadhuis herbouwd in Hollandse renaissancestijl. We bekijken de raadszaal boven van waaruit de stad altijd werd bestuurd. We krijgen uitleg over de schilderijen die daar hangen van o.a. Vrouw Justitia en Arminius.

We liepen door naar de kleine trouwzaal die de oorspronkelijke raadszaal was en zaten in de originele schepenbanken. Zo konden we in oude tijden wanen.

In vroeger jaren had Oudewater een grote touwnijverheid. Zo waren hier tientallen touwlanen. Het hele stadje leefde van de touwindustrie en kregen er ook hun bijnaam van: geelbuiken. De touwslagers hadden een schort voor dat geel kleurde door de hennep en het vlas waarmee gewerkt werd.

Hierna gingen we naar de **heksenwaag**. In de bus was al een korte historie over de heksenvervolging gegeven en dat bleek een goede aanvulling op hetgeen ons in de heksenwaag werd verteld. En natuurlijk werden we één voor één gewogen en is gelukkig niemand te licht bevonden zodat we allemaal met een certificaat naar buiten gingen dat wij geen heksen waren.

De twee groepen vonden elkaar weer voor de **St.Franciscuskerk**. Gezeten in de kerkbanken luisterden we naar de uitleg van de heer Pollemans.

In de 19e eeuw was er veel belangstelling voor de Middeleeuwen. De bekende architect Cuypers wilde ook zo bouwen: neo-gotiek.

Hij kreeg volgelingen o.a. architect Margry. Deze bouwde in 1882 deze kerk en pastorie voor f.100.000. In het begin was er binnen schoonmetselwerk en nog geen glas-in-lood-ramen. In de loop der tijd schonken rijke parochianen ramen, beelden, altaar en werd de kerk helemaal beschilderd.

Architect Margry was voor ons geen onbekende want hij heeft ook de St. Bavokerk aan de Herenweg in Heemstede gebouwd. Er is bij ons echter veel minder van het originele interieur bewaard gebleven.

Achter in de kerk stond een prachtig Maarschalkerweerdorgel, een vergelijkbaar orgel als in het concertgebouw in Amsterdam.

Na nog even rond gekeken te hebben, liepen we naar 'De Waaghals' waar we een voortreffelijke lunch genoten. Daarna ging de hele groep naar het gemeenschapshuis waar onze geweldige gastheer de heer Pollemans een lezing gaf over de bekende streekschrijver Herman de Man.

Hierna was iedereen een uurtje 'vrij'. En menigeen kwam elkaar tegen achter een glaasje op het zonnige terras en sommigen die er geen genoeg van konden krijgen liepen nog een historisch rondje. Daarna was het weer tijd om naar huis te gaan. In de bus kreeg ieder nog een informatieboekje over Oudewater. En in Heemstede klonk het, net als elk jaar: "We hebben genoten en tot de volgende keer".

Marisca van der Eem-Wildschut

GENEALOGISCH-HISTORISCHE DAG IN HAARLEM

Op zaterdag 1 september aanstaande organiseert het Rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem een genealogisch historische dag in eigen huis. De toegang is gratis. Er is een presentatie van de bibliotheek en een aantal archieven, instellingen en historische kringen die interessante informatie bevatten voor genealogen en (amateur)historici. Bezoekers zijn welkom tussen 10.00 en 15.00 uur op het adres Kleine Houtweg 18. Er is bovendien een programma van lezingen. Voor nadere informatie kunt u zich wenden tot contactpersoon mw. Annabelle Meddens-van Borselen. Het e-mail adres van het Rijksarchief is: noord-holland@rad.archief.nl

TREURIG VERLIES VAN 2 LIMIETPALEN IN BENNEBROEK

Natuurstenen grens- en banpalen behoren tot de bedreigde monumenten van ons cultureel erfgoed. In een schrijven van 11 mei 1989 heeft de in regionale geschiedenis belangstellende heer W.N.ten Hacken uit Haarlem het VOHB-bestuur geattendeerd op twee hardstenen limietpalen nabij de grens van Heemstede en Bennebroek. In het verenigingsblad 'Oud-Heemstede-Bennebroek' schreef M.Verkaik in het nummer 67 (februari 1991) over deze 2 stenen palen in Bennebroek nabij de grens met Heemstede. Deze stonden aan het einde van de Binnenweg op het terras van het kortgeleden afgebroken café Landzicht. Op de rechthoekige paal met ronde top staan de letters M:PB en op de zijkant no.24. De letters slaan op de vroegere eigenaar van de Hartekamp: Mattheus Pieter Brants. De andere paal (zie foto) is achtkantig met halve bol aan de bovenzijde. De letters GLV duiden welhaast zeker op bleker G.van Lansbergen die in deze omgeving grond in eigendom had. Aan de andere zijde enkel een B (= Brants). Voornoemde horecagelegenheid Landzicht ligt er nu bij als een ruïne totdat de geplande nieuwbouw is gerealiseerd. Toen begin dit jaar bekend werd, dat Landzicht zou gaan plaatsmaken voor nieuwbouw

heeft de heer Verkaik de Gemeentewerken van Bennebroek gewaarschuwd er op te letten, dat de twee grenspalen zouden worden gespaard. Dat heeft helaas niet mogen baten. De sloper heeft zijn werk grondig gedaan en de historische palen uitgegraven (of stuk geslagen). Bij navraag was het antwoord dat ze spoorloos zijn. Zoals zo vaak in dit soort gevallen heeft desinteresse en laksheid tot verdwijning geleid. Op Heemsteeds grondgebied resteren thans op het landgoed De Gliphoeve nog drie limietstenen met inscriptie M.P.B., nummer 11, nummer 15 en één zonder nummer, waarvan namelijk de bovenkant is afgebroken.

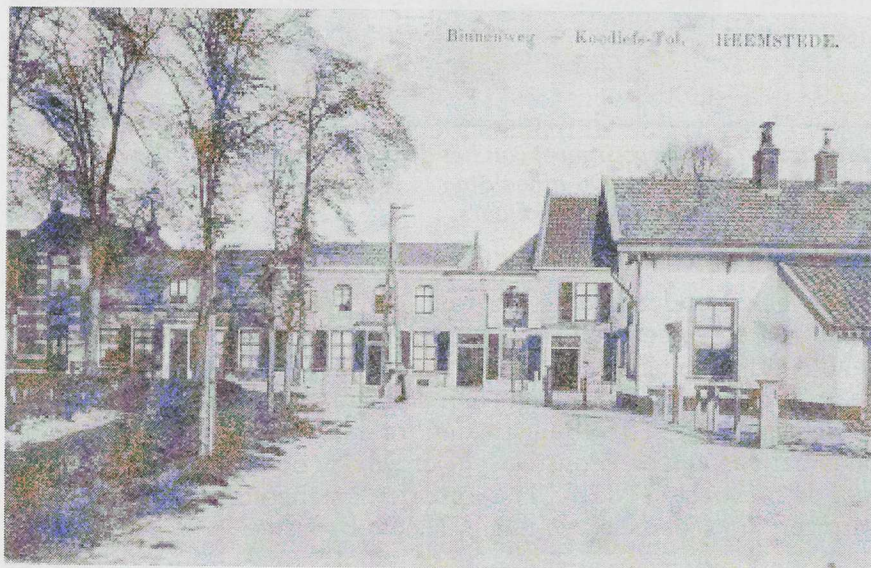
Als voorbeeld van een fraaie grenssteen wordt gewezen op de paal met inschrift Heemstede en aan de andere zijde Haarlem, alsmede beide gemeentewapens, daterend uit 1698. Deze stond op de grens bij het Hofje van Heijthuizen en is nu te vinden in het voorgazon van Spaar en Hout, Kleine Houtweg 139. De moeite waard om eens te bekijken.

Hans Krol

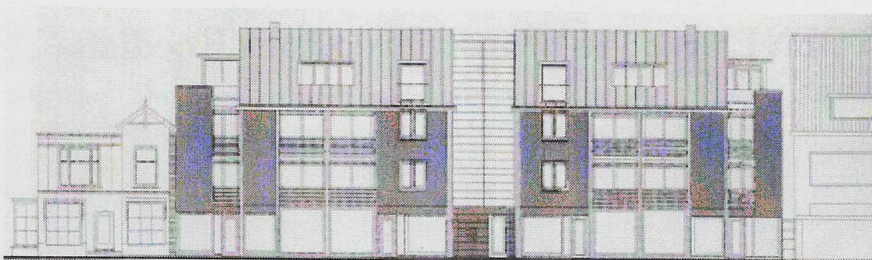
Wat resteert is slechts een foto, in dit geval van R.Nieuwenhuis, gedateerd 1 november 1990.

TOEN EN NU: de Bronsteeweg hoek Koediefs- laan

De Bronsteeweg met de oude Boekhandel Blokker, voordien boekhandel annex leesbibliotheek D.van Mourik.

Een karakteristiek en populair stukje Heemstede gaat weer verdwijnen. En wel de panden aan de Bronsteeweg, waarvan een pand jarenlang een populaire reputatie genoot en dat was Boekhandel Blokker. Die populariteit bestaat nog steeds maar op een toplocatie aan de Binnenweg. De leegstand van een paar panden heeft dit deel van de Bronsteeweg minder aantrekkelijk gemaakt. Om de sloop van deze panden zal niemand treuren. Dit deel van Heemstede met de loodrecht op de Bronsteeweg staande Koediefslaan was een levendig stukje van het dorp. De tol van de Koediefslaan leverde daar vroeger een bijdrage aan. Voor veel passerenden was een tolgeld ingesteld van twaalf gulden per jaar. Voor vrachten hooi en mest behoefde geen tolgeld betaald te worden. Op de hoek Koediefslaan/Binnenweg was café-restaurant 'Landzicht' van de familie Steenvoorden gevestigd, een belangrijke pleisterplaats. Ter weerszijden van de Bronsteeweg lagen

Het aanzien van de voorgevel van het daar te bouwen appartementencomplex Nieuw Bronstee. De afbeelding is van de vooromslag der brochure van Boonstra-Heijmeijer Makelaars.

bollenvelden onder andere die van Jan van den Berg, die bekend stond om de kweek van nieuwe tulpensoorten. Dat dit een winstgevend bedrijf was blijkt wel door de aanduiding 'het gouden landje.' De naam Bronsteeweg is ontleend aan de buitenplaats Bronstee waarvan de gronden zich in 1688 uitstrekten tot aan het Spaarne. Al gaan de oude panden aan de Bronsteeweg verdwijnen de naam blijft behouden met de toevoeging Nieuw. Het appartementencomplex dat daar gaat verrijzen krijgt namelijk de naam 'Nieuw Bronstee'.

Cees Peper

RECENTE LITERATUUR OVER HEEMSTEDEN

Van Anja Kroon-van Helden verscheen in samenwerking met Ton de Vries de publicatie **Van Leuven; gewoon weg uit Weert**. (Haarlem, 2001). Uitgegaan wordt van de broers Jan (1741-1811) en Hendrik van Leuven (1746-1826). Eerstgenoemde bleef in Weert wonen, maar zijn nageslacht verhuisde o.a. naar Soerendonk en naar Haarlem/Heemstede. Hendrik vertrok met zijn Brabantse echtgenote naar Heemstede om als blauwselmakersknecht op de Glip te gaan werken en wonen. Deze blauwselmakerij, van belang voor de blekerij-nijverheid was gelegen op de hoek van de Swartsenburgerlaan en de Glipperweg.

Blijkens de volkstelling van 1947 woonden dat jaar liefst 71 telgen Van Leuven in Heemstede en 43 te Haarlem. Er is geen relatie gevonden met de in Heemstede en omgeving ook veel voor komende naam 'Leuven' (over wie een zeer summiere, nog niet uitgewerkte stamboom bestaat). De auteurs stellen onder meer vast: "Het is opvallend dat het grootste deel van de Haarlemse kleeblekers in de negentiende eeuw en ook nog in de twintigste eeuw op de een of andere manier aan elkaar verwant is". Het rijk geïllustreerde boek telt 190 bladzijden.

Op het Internet is de genealogie Lommel gepubliceerd van de familie **Covert**, afstammelingen van **Teunis Janszen**. Laatstgenoemde is in 1620 in Lommel geboren en trok als gastarbeider naar Heemstede. Te Zwaag trouwde hij december 1645 met Barbara Lucas van Kessel, jongedame uit Hoorn. Uit deze verbintenis zijn in Heemstede vier kinderen geboren: Lucas (1647), Jannetje (1648), Aechje (1649) en Jan (1651). Na de geboorte van het vierde kind emigreerde hij met zijn gezin op een onbekend schip naar Nieuw Amsterdam en ten slotte Breukelen (Brooklyn), waar nog 5 kinderen op de wereld kwamen. In het jaar dat Teunis Janszen Nieuw Nederland bereikte was Pieter Stuyvesant directeur-generaal en telde Nieuw Amsterdam op Manhattan - in 1626 voor f 60,- van de Indianen gekocht - ruim 1.000 inwoners, ongeveer een half procent van het oude Amsterdam.

In het jubileumjaar van de Vereniging **Haerlem** (opgericht in 1901) verscheen een extra dik **Jaarboek 2000**, dat inclusief een ledenlijst liefst 451 pagina's telt. Van de necrologieën hebben er 3 betrekking op personen in Heemstede woonachtig en 1 uit Bennebroek: de juriste

Sonja Boekman (geb.1922), archivaris Jan Bomans (geb.1915), museumdirecteur Dick Couvée (geb.1921) en grafisch ontwerper Pieter Wetselaar (geb.1923).

Van de hand van Barbara van den Bosch-Vervoort verscheen **De nalatenschap van dr.Jacobus van Zanten 1750-2000** (Haarlem, 2000). Testamentair liet deze Haarlemse arts een bedrag na met als doel "turf en koorn voor behoeftigen van doopsgezinden huize", welk fonds na 2,5 eeuw nog altijd functioneert. Van de administrateurs uit Heemstede kunnen worden genoemd P.A.Dijkema (van 1945 tot 1986) en dr.K.van der Veen, van 1969 tot 1990.

Een belangwekkende aanwinst is het fraai uitgegeven boekwerk **De bloei van Haarlem; kunstleven aan het begin van de twintigste eeuw**, geschreven door Michael Huig (Bussum, 2001).

Het relatief grote aantal kunstenaars in de jaren 1900-1930 was vooral te danken aan het vroegere Kunstnijverheidmuseum (in Paviljoen Welgelegen; nu Provinciehuis) en de daarbij horende School voor Kunstnijverheid. Omdat het boek diverse registers bevat is het goed bruikbaar als naslagwerk.

Van de beeldend kunstenaars en kunstnijveraars die in Heemstede hebben gewoond zijn vermeld: A.J.M. (Agnes) Bijvoet, Anna Jacoba Bosscha, G.H.G.von Brucken Fock, H.A.van den Eijnde, Dirk Harting, Louis Hartz, Reinier Heiloo, Herman Heuff, A.L.Koster, Herman Kruyder (verbleef ook in Haarlem en Bennebroek), Jo Kruyder-Bouman, (idem), C.J.A.Kruijt, Henriëtte Marcus, W.Th.Merx, H.J.Scholten, C.R.H.Spoor, Frans Vos, Herman Veedenburgh, Jan Wiegman, G.Windt en de beeldhouwer Dirk Johan Wolbers

In Bennebroek leefden behalve Herman Kruyder en zijn kunstzinnige echtgenote, Klaas van Leeuwen (1868-1935) aan wie Margriet Knol een monografie wijdde (Assen, 1988).

Etsen van Heuff heet een bijdrage van A.J.Vervoorn, in het tijdschrift Boekenpost, juli/augustus 2001, pagina's 18 en 19.

Dr.L.H.Albers en drs.P.W.A.Broeders zijn de makers van het rapport **Landgoed Ipenrode te Heemstede**. (Utrecht, Albers Adviezen, 2001).

Dit deelrapport, vervaardigd in opdracht van de heer P.H.van den Bos (voorzitter van de Stichting Ipenrode), is het resultaat van archief- en literatuuronderzoek en zal gevolgd worden door een tweede deelrapport met de titel 'Historische aanleg en Aanbevelingen'. Hans Krol stelde een voorlopig overzicht samen van sinds omstreeks 1605 zo'n

35 Eigenaren/bewoners van de oude hofstede Voorkeoek/Ipenrode. Heemstede, 2001.

In het tijdschrift Noord-Hollands Landschap, nummer 2, 2001, is als project opgenomen: **'Landgoederen bij Heemstede en Bennebroek terug in de tijd'**. Dankzij verwerving van een stukje landgoedbos worden twee restanten van het landgoed Hartekamp met elkaar verbonden.

"Op deze Overplaats en in het Bennebroekbos, ook een overblijfsel van een landgoed, is een onderzoek uitgevoerd naar de mogelijkheid de historische parkaanleg te herstellen en de rijke flora en fauna zo goed mogelijk tot haar recht te laten komen". Om de oude landgoedsfeer terug te brengen is nog f 45.000,- nodig.

De blauwe reiger is helemaal terug. Door de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland wordt deze vogelsoort jaarlijks geteld. Blijkens een bericht in het orgaan Fitis, nummer 1, 2001 (jaargang 37): **'De reigerstand in Zuid-Kennemerland'** zijn in het zogeheten Reigersbosch te Bennebroek in 1999 28 en in 2000 27 reigers geteld. Op Kennemerduin te Heemstede bedroegen de aantallen respectievelijk 79 en 83.

Oud VOHB-bestuurslid Anabelle Meddens-van Borselen schreef een lezenswaardig artikel **Onderzoek in archieven van arrondissementsrechtbanken**, verschenen in het kwartaalblad Genealogie, jaargang 7, nummer 2, zomer 2001, pp. 36-39. Daarin verhaalt zij van een 19^e eeuwse gifmoord in de Haarlemmermeer en van oplichting en diefstal door een negentienjarige Heemstedse dienstbode in 1907. In totaal was ze meer dan twee jaar haar vrijheid kwijt voor enkele vergrijpen zoals diefstal van een armband, een paar (over)hemden en een drietal fietsen.

J. van der Reep verzorgde in eigen beheer de publicatie **Een stuk geschiedenis aangaande de R.K.schuilkerk in de Vogelenzang in de jaren 1600 en 1700**. (Voorschoten, 2001). In Zuid-Kennemerland en Rijnland hebben ten tijde van de Republiek meerderre huiskapellen ofwel schuilkerken gefunctioneerd waar de katholieke eredienst kon worden beleden.

De Tweede Wereldoorlog is nog altijd aanleiding voor een stroom van publicaties. De journalist Dick van den Hoorn herdenkt zijn schoolvriend van het opleidingsinstituut voor marconisten in:

Uitgewist; hoe Jan Oom verdween in nacht en nevel. De auteur volgde het spoor terug dat liep van Heemstede naar Scheve-

ningen, Parijs, Compiègne, Buchenwald, Dora en ten slotte Bergen Belsen waar Jan Oom op 6 april 1944 na vele ontberingen aan uitputting overleed. Een tweede, licht uitgebreide druk, is bij de auteur in Hoog Soeren of via de plaatselijke boekhandelaar verkrijgbaar.

Van Guus Hartendorf is het boekwerk **De Velser Affaire; bezettingstijd 1940-1945**. Haarlem, De Vrieseborch, 2001. De inhoud is ruimer dan de titel doet vermoeden. Zo komen bijvoorbeeld ook de 'Silbertanne'-moorden in Beverwijk op Heemstedenaren L.B.Verduin en G.W.Paauw aan de orde (blz. 45vv.). Bij de Velser Affaire ging het om beschuldigingen van collaboratie in oorlogstijd van politiemensen en overheidsfunctionarissen maar ook allerlei dubieuze zaken kort na de oorlog. In het boek is vooral gebruik gemaakt van het Rapport van de Commissie Schöffers (De Affaire Menten 1945-1976), aangevuld met uitspraken van een nog levende hoofdpersoon. Een van de 25 gevallen beschrijft de liquidatie van De Kruijff in het Heemsteeds politiebureau (blz. 179-180) waarvoor mr.N.Sikkel opdracht gaf. Laatstgenoemde was ook verantwoordelijk voor de ruïnering van politieman E.Woud, die zich had beziggehouden met een onderzoek naar de gedragingen van procureur-fiscaal Sikkell.

Als naslagwerk bruikbaar is de lijst van gefusilleerden in Noord-Holland en van alle slachtoffers op de Erebegraafplaats te Overveen.

Bijzonder gewoon; het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (1944-2000) en de 'lichte gevallen' is een uitgave van de Stichting Moderne Rechtsgeschiedenis (MORE) in Haarlem (2^e druk, februari 2001). Verhuizing van enige tienduizenden dossiers naar het Algemeen Rijksarchief was aanleiding voor deze uitgave als handleiding voor onderzoek. Als voorbeeld is o.a. het dossier van een Heemsteedse bakker genomen, die op 9 mei 1945 is aangehouden, tien dagen later werd verhoord en van wie het proces-verbaal pas op 11 december 1945 is ondertekend (1).

Het Nederlandse hoofdbureau van **Jehova's Getuigen** was sinds 1931 gevestigd op het adres Camplaan 28 in Heemstede en werd op 6 juli 1940 door de Duitsers gesloten. Van de ongeveer 500 Getuigen in de zomer van 1940 zijn de meesten in de loop van de oorlog aangehouden en kwamen 130 van hen om in concentratiekampen. Na de bevrijding moest men opnieuw beginnen en verhuisde het kantoor in 1946 van Heemstede naar Amsterdam. Tegenwoordig is het hoofdbureau in Emmen gevestigd. Momenteel wordt nader onderzoek gedaan naar de lotgevallen van Jehova's Getuigen in oorlogstijd.

Een winters tafereel van de IJzeren Brug en omgeving in 1942

Op hetgeen al gepubliceerd is in 'Heemstede 1940-1945' ontvingen wij een aanvulling van 'landelijke' literatuur over dit onderwerp.

De oorlogskunst, aangeduid met roofkunst, staat de laatste jaren volop in de belangstelling. In 2001 verscheen op verzoek van de Regering het advies van de Commissie-Ekkart, waarin het teruggavebeleid wordt versoepeld. Van de zeven beschreven collecties (waaronder Goudstikker en de Haarlemmer Koenigs) worden 2 'Heemsteedse' verzamelingen beschreven. Die van F.B.E.Gutmann (Bosbeek) en van Catalina von Pannwitz (de Hartekamp). **De Gutmann-collectie blijft strijdpunt**, aldus een artikel in NRC-Handelsblad van 27 april 2001. De erfgenamen van de families Gutmann, Goudstikker en Koenigs hebben hun krachten gebundeld omdat men de reactie van de Nederlandse overheid op de 'claims' tot nu toe onbevredigend vindt.

Het verhaal van de joodse bankier Gutmann (1816-1944) is ook onderwerp in een boek van Henk Schutten **Kunstmaffia. Moord, diefstal, oplichting en witwaspraktijken**. Amsterdam, 2000.

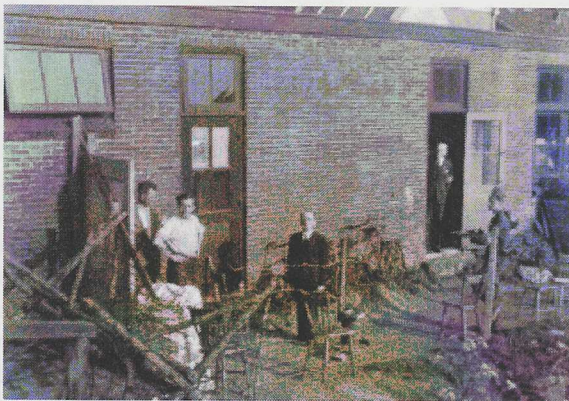
Ter gelegenheid van het slaan van de eerste paal van het Spaarne Ziekenhuis te Hoofddorp schreef de historicus prof.dr.S.Groenveld

Water, Land en Lucht; een korte geschiedenis van de Haarlemmermeer. (Heemstede, mei 2001). Het fraaie boekje begint een verhaal van Dik Trom, "de beroemdste inwoner van de Haarlemmermeer". De daarin beschreven dokter J. Bolkestein (1828-1888) was de eerste en aanvankelijk enige huisarts in de nieuwe polder. Hij pleitte al in 1856 voor een ziekenhuis. Na ruim 1,5 eeuw gaat die wens in vervulling. Opening van het nieuwe hospitaal is in 2004 voorzien, waarmee Heemstede zijn grootste werkgever verliest.

Tot 19 september vindt in het Molenmuseum, Molenlaan 18, Koog aan de Zaan de tentoonstelling 'Van Dik Trom tot Kameleon' plaats. Een expositie over de Zaanse kinderboekenschrijvers C. Joh. Kieviet, Cor Bruijn, Dick Laan en Hotze de Roos. Voor wat betreft Dick Laan (1894-1973) is materiaal beschikbaar gesteld uit de Heemsteedse Bibliotheek. Over deze auteur van 'Pinkeltje' is een uitvoerige doctoraalscriptie ontvangen van R. de Keyzer onder de titel: **Om u te dienen, cineast; een historisch onderzoek naar de (smal)filmcarrière van Dick Laan van 1918 tot 1949.** (R.U. Utrecht, 1997).

Van de in Heemstede woonachtige schrijfster Phia Damsma-Scheffer is kortgeleden een vierde herziene druk uitgekomen van **Op stap met de Kids in Nederland en Vlaanderen.** Een uitgave van Kosmos.

Drs. Michel Bakker en O.E.I. van der Klooster leverden de bijdrage **Culturele Ontwikkeling, het Project Waardestellingen**, over o.a. de monumenten van Aruba en de Arubaanse monumentenzorg als culturele ontwikkeling, in: 'Aruba y su Status Aparte, logro dipasado, reto pa futuro'. (Oranjestad, 2001). Oud-Heemstedenaar Joost Divendal pu-

14 mei 1945. De opgepakte NSB-burgemeester van Heemstede, door inspecteur E. Woud naar Heemstede overgebracht, provisorisch achter prikkeldraad gezet achter de garage van Van Lent in de Raadhuisstraat.

bliceerde in samenwerking met Henriëtte Lakmaker de biografie **Emmy J. Belinfante 1875-1944. Tussen rook, alcohol en mannen.** (ISBN 90 5018 463 4). Het levensverhaal van een journaliste gedurende de eerste helft van de vorige eeuw in een mannenwereld. Als nakomeling van de in 1526 uit Portugal gevluchte jood Joseph Belinfante is ze in Auschwitz omgebracht. Zelf altijd beschaving nastrevend, zowel in de journalistiek (waar zij door een louter commercieel denken de krantenmagnaat werd weggewerkt), als in de maatschappij was haar uiteindelijk lot het tegendeel. Met deze biografie komt Belinfantes betekenis opnieuw tot leven. Michaël Snitker verzorgde de catalogus van op basis van boekverzorging bekroonde boeken: **De Best Verzorgde Boeken 2000.**

Voor de 17^e keer in successie organiseerde ExpertSport uit Haarlem van 24-28 juli 2001 een groot internationaal voetbaltoernooi voor de jeugd. Dit jaar voor een groot deel op 11 velden in Heemstede. Bij deze gelegenheid kwam een programmaboekje uit (met losse plattegrond): **Regio Haarlem Cup 2001**

De Werkgroep Tentoonstellingen Bennebroek bracht van 29 juni tot 26 juli jongstleden in het gemeentehuis van Bennebroek een hommage aan de kunstschilder Jacobus J. Doeser. Sinds 1938 woonde hij in bij de familie Westrik in een groot huis aan de Bennebroekerlaan. In 1969 verhuisde de kunstenaar op hoge leeftijd mee naar een pand in de Winterlaan te Heemstede waar hij op 14 december 1970 overleed. Doeser schilderde o.a. bloemstukken, portretten, ossen en landschappen in een moderne, vrije trant. Ook tekende en lithografeerde hij. Een doek, voorstellend de 'Kerk van Bennebroek' bevindt zich in particulier bezit. Bij gelegenheid van de expositie verscheen een informatieve brochure **Jacob Doeser 1884-1970; kunstschilder en dichter.**

Tot besluit. Sinds 1997 werkt de schilder Leo van den Ende aan een door Panorama geïnspireerd schilderij van de Bollenstreek, dat hij bij leven en welzijn in 2012 hoopt te voltooien. Op het vergezicht zijn de dorpen aan de duinzijde (Wassenaar, Katwijk, Rijnsburg, Voorhout, Noordwijk, Noordwijkerhout, De Zilk, Vogelenzang en **Heemstede** te zien. Voorts aan de landzijde de dorpen Warmond, Sassenheim, Lisse, Hillegom en **Bennebroek**. Panorama Tulip Land, dat uiteindelijk 252 vierkante meter wordt, bevindt zich in Voorhout. Zie: www.tulipland.nl.

Hans Krol

BADHUIS HEEMSTEDE

Deel 2

Vervolg Postlaan

In het eerste deel over het badhuis in Heemstede [1] konden we aan het slot lezen hoe men het de gebruikers naar de zin trachtte te maken met een veelzijdige dienstverlening. Deze service werd in de loop der jaren verder uitgebreid met een haardrooginstallatie in de damesafdeling, waar volgens de beredeneerde jaarverslagen veelvuldig gebruik van werd gemaakt. Tegen een vergoeding van vijf centen werden penningen afgegeven voor het gebruik hiervan. Tevens werd er door een exploitant een weegapparaat in het badhuis geplaatst. Of ook deze op de damesafdeling werd geplaatst met een veelvuldig gebruik als gevolg vermeldt het dossier niet. Wel dat het apparaat jaarlijks wel drie tot vier maal werd geledigd.

Een opgave uit 1946 toont dat genoemde service ook is gewaardeerd. Het aantal bezoekers over dat jaar bedroeg:

3987 kuipbaden á f 0,50

1293 kuipbaden op knipkaarten

43142 douchebaden á f 0,15

2203 douchebaden á f 0,10

886 douchebaden kosteloos voor kinderen

520 douchebaden kosteloos voor volwassenen

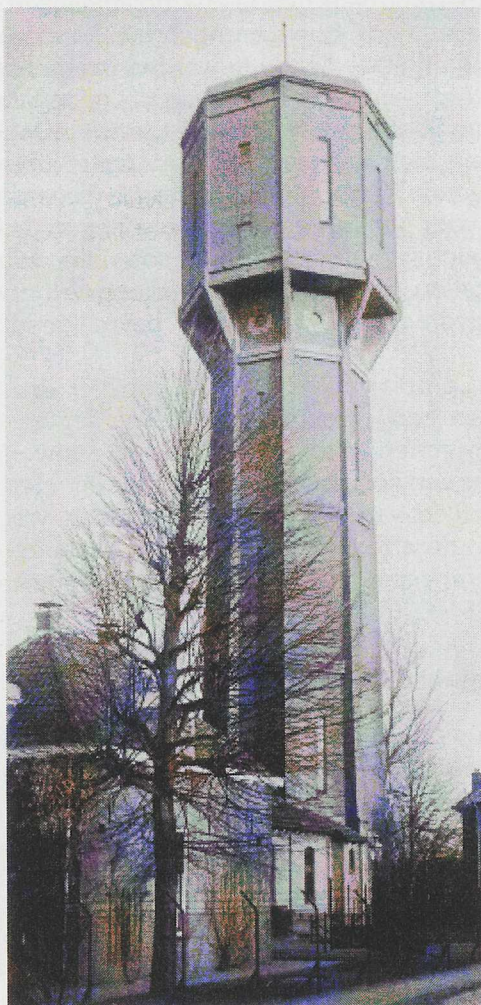
In totaal 52031 baden.

Als badmeester troffen de bezoekers in het badhuis aan de Postlaan sinds 1925 de heer J. Bij aan. Deze ging met ingang van 1 februari 1943 eervol met ontslag evenals de hulp in de damesafdeling, mejuffrouw E.v.d.Putten. Als opvolgers traden aan de heer en mevrouw Van Nes. Beiden werden echter in verband met de zuivering van het personeel in 1945 van hun werkzaamheden ontheven en uiteindelijk in 1946 vervangen door het echtpaar Hessels. Als hulp was voor de zaterdagmiddagen en -avonden de heer J. Leuven aanwezig.

Nieuwe locatie

In verband met voorgenomen reorganisatieplannen en omdat restauratie van het zwaar gescheurde en voor de behoefte van die tijd reeds

inefficiënte gebouw economisch niet meer verantwoord zou zijn is besloten om tot verkoop van het pand over te gaan. Om deze reden werd in november 1960 de directeur van het Telefoondistrict Haarlem door burgemeester en wethouders van Heemstede schriftelijk benaderd met de vraag of er een mogelijke interesse bestond voor het pand dat als badhuis aan de Postlaan in gebruik was. Gelet op het feit dat het college in de vergadering van maart 1961 een bouwvergunning verleende aan de Rijksgebouwendienst voor de uitbreiding van de

telefooncentrale aan de Postlaan heeft men het aanbod door het Staatsbedrijf der PTT welwillend aangenomen. Het perceel grond met de zich daarop bevindende opstal, het Badhuis te Heemstede, kadastraal bekend onder Sectie A, nummer 5240, groot 612 m² werd tegen een koopsom van f 49.000,00 verkocht. Een en ander is besloten bij raadsbesluit van 27 april 1962, nummer 44. Het gekochte zou door de gemeente geheel ontruimd worden opgeleverd vóór of uiterlijk op 1 januari 1964. Men was voornemens om met de uit de verkoop verkregen middelen een badgelegenheid bij het nieuwe zwembad te stichten. Later week men af van dit idee en kwamen een tweetal andere locaties in het oog voor de inrichting van een nieuwe openbare badinrichting; een gebouw van het Gasbedrijf en een bedrijfspand gelegen in de Camplaan nummer 22. Door Openbare Werken is

een onderzoek ingesteld. Daarbij werd onderzocht of de bewuste locaties zich leenden voor de mogelijkheid om een tien tot twaalfstal douches te creëren en voor het maken van een behoorlijke wachtruimte en entree. Een rapport, dat in januari 1963 verscheen leerde dat de bestaande douchegelegenheid in het gebouw van het Gasbedrijf bestond uit vijf douchecellen. Hiervan waren er drie bruikbaar terwijl de overige in gebruik waren voor de plaatsing van een gasradiator en een warmwaterautomaat. Nabij de cellen waren een WC en een urinoir aanwezig. De algehele toestand van genoemde douchecellen was echter zodanig, dat deze niet voor openbaar gebruik konden worden benut. Het aanwezige schaftlokaal diende te worden ingericht als wachtruimte voor publiek, terwijl de gang kon worden gebruikt voor entree en tevens voor de persoon, belast met het toezicht. Dat zou tot gevolg hebben, dat er een nieuwe schaft- en wasruimte voor het personeel van de bedrijven diende te worden aangebracht. Tevens moesten er voor toegang tot de voor badhuis bestemde lokaliteiten de nodige afscheidingen, ter beveiliging van de opgeslagen materialen en afsluitkranen, op het terrein worden geplaatst. Al met al werden er provisorische oplossingen aangedragen die niet echt bevredigend waren.

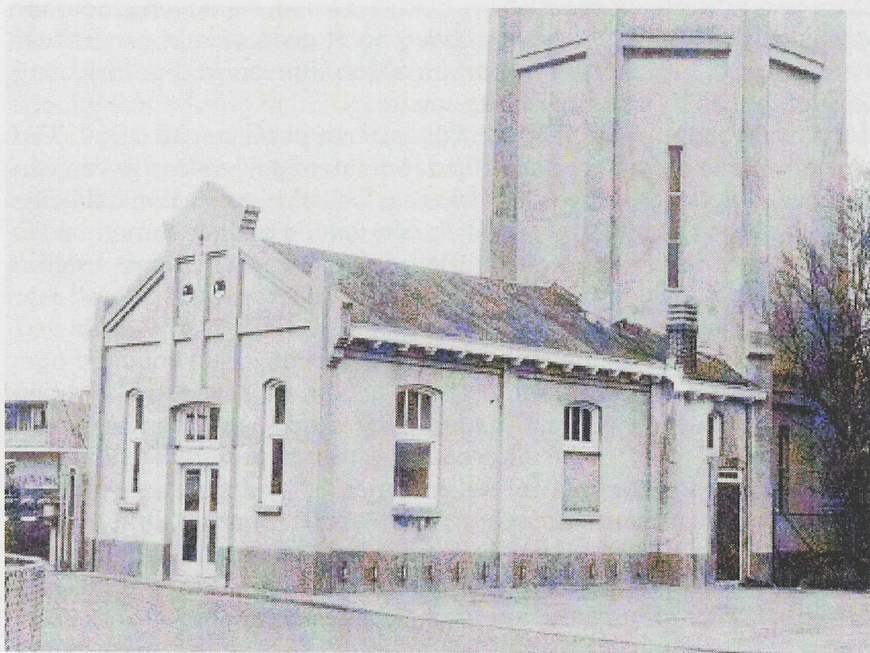
De ruimte in het pand aan de Camplaan was zodanig dat hier een gelijk aantal douches kon worden aangebracht als bij de eerder genoemde locatie. Ook voor nevenruimten was voldoende plaats aanwezig. Bij dit bedrijfspand was tevens een volledige woning aanwezig. Het geheel bevond zich echter ten tijde van het onderzoek in een vrij slechte staat van onderhoud. Om deze reden is afgezien van aankoop van het pand. Redenen waarom er naar een andere oplossing moest worden gezocht.

Van pompgebouw tot badhuis

Als redelijk alternatief kwam het pompgebouw, dat aan de watertoren (bouwjaar 1910) is gebouwd en op dat moment niet meer als zodanig in gebruik was in beeld. Alhoewel niet groot van afmetingen, leende dit gebouw dat waarschijnlijk omstreeks 1915 aan de achthoekige toren was toegevoegd zich vrij goed om tot badhuis te worden verbouwd. Met deze oplossing behoeften gebruikers van het badhuis het terrein van de gasfabriek niet te betreden en kon de schaft- en wasruimte voor het personeel ongemoeid worden gelaten. Voor de inrichting van het pompgebouw tot badhuis werd een plan ontworpen. Daarbij hield men

rekening met de verwachting dat het aantal baden per jaar wellicht zou afnemen. In de moderne tijd werd het immers steeds meer vanzelfsprekend dat de mensen thuis een douche kregen. Wanneer gemiddeld per bad de gebruikelijke tijd van twintig of in enkele bijzondere gevallen dertig minuten werd toegestaan, dan moest het badhuis minstens drie dagen per week opengesteld worden om de begrootte 26000 á 27000 baden per jaar te kunnen verwerken. Als in de toekomst de belangstelling inderdaad mocht afnemen kon er worden overgegaan op twee dagen per week en mogelijk slechts 1 dag per week. Alvorens de vrije beschikking over het gebouwtje te krijgen dienden enige buiten werking zijnde pompen te worden verplaatst en een hoofdwatervleidingbuis, die onder het gebouwtje lag, te worden verlegd.

De inrichting van het gebouwtje (zie tekening) zou bestaan uit een wachtruimte voor een tiental personen, een controlekamertje, 10 douchegelegenheden, een W.C. en een ruimte voor centrale olieverwarming. De warmwatervoorziening in de doucheruimten geschiedde door middel van tien gasgeisers, die gezamenlijk in één ruimte konden worden geplaatst. Aan het gebouwtje werd een glazen entree gebouwd

terwijl ook een parkeergelegenheid werd gerealiseerd.

De totale kosten voor de uitvoering van het genoemde plan werd geraamd op f 50.000,00. Bij raadsbesluit van 25 april 1963 genummerd 52 is een krediet verleend waarbij werd aangetekend dit bedrag voor zover mogelijk te financieren uit de opbrengst van de verkoop van het oude badhuis aan de Postlaan. Burgemeester A.G.A. van Rappard en secretaris A. van Wingerde ondertekenden het besluit. Alvorens over te gaan tot verbouw van het voormalige pompgebouw aan de Nijverheidsweg moest rijksgoedkeuring worden verkregen van de provinciale directie van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid. De aanbesteding vond rond koffietijd (10 uur) plaats op 27 juni 1963 in de directiekamer van het gebouw voor Openbare Werken te Heemstede. De gunning van het werk ging bij proces-verbaal d.d. 3 juli van hetzelfde jaar naar J. Duivenvoorden uit de Van Lyndenlaan te Heemstede voor de door hem ingeschreven som van f 24.950,00. De provinciale goedkeuring volgde ruim een maand later. Las men in de correspondentie rond de totstandkoming van het badhuis aan de Postlaan nog met enige regelmaat de niet onbelangrijke inbreng en naam van huisarts en raadslid dr. E.A.M. Droog, bij bovengenoemde ontwikkelingen aan de Nijverheidsweg komt geen enkele geneesheer meer aan het woord. De importantie van een dergelijke inrichting hoefde kennelijk geen toelichting meer.

Het nieuwe badhuis werd in gebruik genomen per 3 januari 1964. Ten aanzien van de tarieven werd de op dat moment geldende prijs van één douchebad gehandhaafd op een kwartje. De kaartjes van een dubbeltje voor kinderen die onder geleide van één van de ouders komen baden kwam geheel te vervallen. Aangezien de jaarlijkse opbrengst hiervan slechts veertig gulden bedroeg kregen de kinderen onder de elf jaar voortaan vrije toegang.

Teneinde de werkzaamheden van de badmeester zo eenvoudig mogelijk te houden, verdient het volgens het bestuur van de stichting "Heemstedse Sportparken" aanbeveling om de kaartverkoop door de badmeester te laten vervallen en hiervoor een eenvoudige kaartjes-automaat aan te schaffen. In verband met het geringe bezoek op de zaterdagavonden waren de uren van openstelling als volgt geregeld: vrijdag 8.30 - 12.00 en 15.00 - 20.30 (totaal 9 uur) en op zaterdag 8.00 - 12.00 en 13.00 - 18.00 (totaal 9 uur).

Genoemde Stichting diende aan huur voor het gebruik van het voormalige pompgebouw een bedrag van f 500,00 per jaar aan het

gemeentelijk duinwaterbedrijf te voldoen.

In de jaren die volgen pakken zich echter donkere wolken samen boven het badhuis aan de Nijverheidsweg. Het spook van sluiten doemt op aan de horizon. In 1968 wordt er in opdracht van het college een enquête ingesteld naar het bezoek aan het badhuis. Uit de antwoorden blijkt dat het gemiddeld aantal bezoekers van het badhuis 210 per week is. Een aantal geënquêteerden geeft op thuis geen badgelegenheid te hebben. Als conclusie vond men het niet verantwoord om het badhuis te sluiten. December 1971 wordt er wederom een enquête gehouden naar het badhuisbezoek en ook deze keer vindt men het onder de gegeven omstandigheden niet wijs om tot sluiting van het badhuis over te gaan. In de B&W-vergadering van juni 1974 werd door het college besloten om het badhuis voorlopig nog een jaar open te houden. Wekelijks zijn er nog ongeveer 60 personen die zich reinigen in het badhuis. Onder deze bezoekers zijn ook de bewoners van het woonwagenkamp gerekend. Of deze groep echter na het gereedkomen van de voorgenomen verbetering en verbouwing van het kamp nog een bezoek aan het badhuis zullen brengen wordt op dat moment niet geheel ten onrechte ernstig betwijfeld. Tevens speelde het aflopende arbeidscontract per 1 augustus 1975 van badmeester J.H. Fictoor een rol in de sluitingsproblematiek. Besloten werd om de openingsuren terug te brengen tot één dag in de week, de vrijdag van 13.00 - 20.00 en later zelfs van 16.00 - 19.00 uur. Het is overduidelijk dat het bestaansrecht van het badhuis aan zijn einde is. In november 1978 valt dan eindelijk het doek of moet ik zeggen de handdoek [2]. In de vergadering van burgemeester en wethouders van genoemde datum wordt besloten om tot opheffing van het badhuis over te gaan.

Tot slot

Als gevolg van een ontwikkeling die niet alleen kenmerkend is voor Heemstede, maar voor het gehele land en buiten onze landsgrenzen nam de betekenis van de badhuizen af, naarmate de nieuwere woonhuizen zo niet van een badkamer dan toch tenminste van een douche-cel werden voorzien. In de tegenwoordige bouwverordeningen is een badkamer of douche-cel in elke woning verplicht gesteld met een inrichting die moet voldoen aan voorschriften met betrekking tot ventilatie en veiligheid. Wat in sommige gemeenten bleef waren de kleine pittoreske pandjes zoals in mijn geboorteplaats Alkmaar en mijn

woonplaats Heiloo. Heemstede herinnert helaas niet echt meer aan een lokale badhuis-historie. Moge dit artikel daar dan van getuigen.

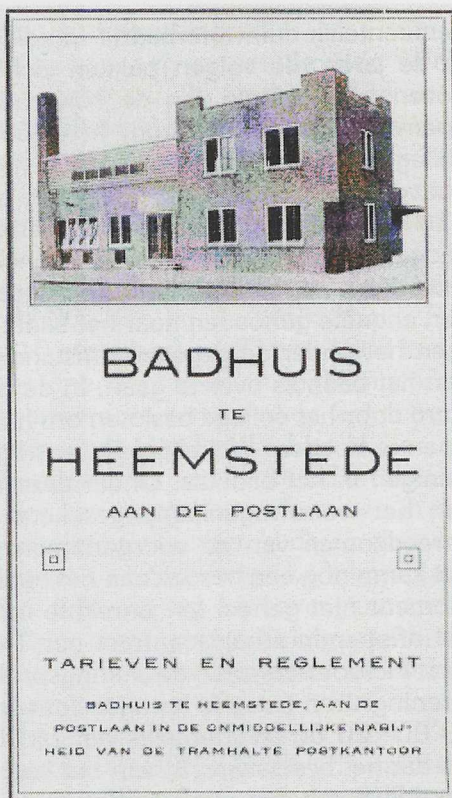
Pierre Bussen

Bron:
gemeentearchief Heemstede

Noten:

- [1] Heerlijkheden nummer 106, november 2000.
- [2] In deel I is als jaar van sluiting 1968 genoemd. Dit is een typfout en moet zoals vermeld 1978 zijn. Waarschijnlijk was bij het invoeren van deze onjuistheid de gemeentelijke wens van die jaren de vader van de gedachte.

Wie meer wil weten over bijvoorbeeld badhuizen in Haarlem doet er goed aan om bij de Archiefdienst voor Kennemerland in Haarlem de geschiedeniscriptie "*Tobben in Haarlem*", een onderzoek naar Haarlemse badhuizen en hun voorgeschiedenis (1988) door P. Abspoel te lezen. Het staat op de studiezaal en heeft nummer 41-1315 G Q.

Badherinneringen

Enkele persoonlijke herinneringen aan het badhuis in Heemstede zijn opgetekend door de heer H. van Keeken. Hij weet zich te herinneren dat je als kind thuis werd gewassen in een grote teil voor de kolenkachel. Echter zo nu en dan werd er een bezoek aan het badhuis gebracht. Je kreeg dan een stuk Sunlight zeep en een handdoek van thuis mee en de shampoo kocht je ter plekke in van die kleine

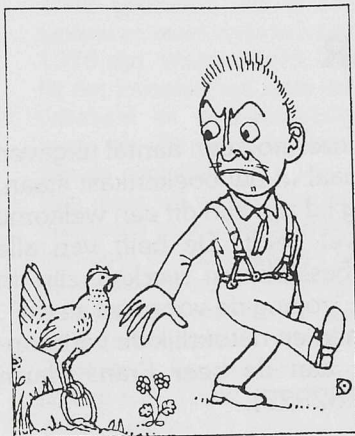
kussentjes. Met name als het erg druk was (vooral vrijdagavond) kon je als kind wat extra geld verdienen. Volwassenen vroegen aan de wachtende jeugdigen of zij voor mochten gaan. Op deze manier kon je al gauw een kwartje verdienen. In het midden van de wachtkamer aan de Postlaan stonden banken in het vierkant en in het midden stond een heel mooi aquarium met een lichtbak erboven. Met het onderhoud moest de badmeester heel wat uurtjes zijn bezig geweest want het zag er altijd verzorgd uit. In beide Heemstedse badhuizen was er aan iedere douchedeur een soort van tijdregistratiesysteem door middel van een wijzer. De hokjes waren redelijk ruim, achter een muurtje had je de douche. Als je niet op tijd klaar was kon het voorkomen dat een boze badmeester op de deur bonkte en riep "Het is tijd!". Dan moest je zorgen dat je met een paar minuten uit je douchehokje was. Ouders met een kind kregen wat langer tijd om te douchen.

UIT VOORRAAD LEVERBAAR

De VOHB heeft voor de geïnteresseerde lezer nog een aantal uitgaven in voorraad, die misschien nog niet allemaal in uw boekenkast staan. Vooral voor diegenen, die nog niet zo lang lid zijn kan dit een welkome aanvulling zijn van datgene, dat u al wel heeft. De helft van alle uitgaven is uitverkocht. Niet alle nog beschikbare werken zijn in dezelfde mate in voorraad, dus hier geldt: "zolang de voorraad strekt". Tussen haakjes staat het jaar van verschijnen en natuurlijk de verkoopprijs. U kunt uw wens kenbaar maken aan de heer Frans Harm (telefoon 5280740) of Hans Krol (tel. 5282977).

	<u>Verkoopprijs</u>
De geschiedenis van het huis te Heemstede (1952) (3 delen)	f 30,-
Deel 1 Schets van het leven van Adriaan Pauw (1948)	10,-
Deel 2 Enkele gegevens omtrent Adriaan Pauw en het slot van Heemstede (1949)	10,-
Deel 3 Het huis en de heren van Heemstede tijdens de Middeleeuwen (1952)	10,-
Heemstede in de historie (1972)	30,-
Een wandeling langs de buitenplaatsen van Heemstede in de voorzomer van het jaar 1847 (1975)	15,-
Verjaardagskalender met oude ansichtkaarten (1979)	7,50

Poort van het Oude Slot (tekening P.Kapsenberg) (1980)	10,-
Plattegrond Heemstede en Bennebroek uit 1929 (1984)	10,-
Adriaen Pauw (1585-1653), staatsman en ambachtsheer (1985)	20,-
De geschiedenis van het buitengoed Bosbeek in Heemstede en van het adellijk geslacht Van Merlen (1987)	12,50
Het Huis te Bennebroek en z'n bewoners (1992)	15,-
Van achter de Blauwen Engel; Hervormd Heemstede in de 17 ^e eeuw (1997)	15,-
Katholiek rond de rand van Kennemerland (St.Jozefparochie Bennebroek)	20,-
Heemstede - Bennebroek 1907-1931: een gids door de jaren (1988)	5,-
Eiland in de stroom; Hervormd Heemstede in de 18 ^e eeuw (1988)	15,-
Heemstedse gemeentepolitiek in de jaren tussen omstreeks 1750 en 1900 (1989)	10,-
Zes reproducties van oude prent-briefkaarten (1990)	2,50
Kleine en verborgen monumenten in Heemstede en Bennebroek (1991)	15,-
Heemstede, Berkenrode en Bennebroek; drie heerlijkheden in Zuid-Kennemerland (1992)	18,-
Een grafzerk in Lisse; de geschiedenis van Willem Adriaen van der Stel (1993)	15,-
VOHB-fietstocht langs monumenten in Heemstede en Bennebroek (1992)	1,-
Kroniek 1895 Heemstede-Bennebroek (1994)	5,-
Vier constructies voor een plek (Oude Slot) (1994)	10,-
Geheime missie in 1847 (1996)	25,-

Daar was eens een man uit de Glip,
Die was vrees'lijk benauwd voor
een kip;

Bij het zien van een kuiken
Kreeg hij pijn in zijn buik en
Als hij een ei zag, de pip.

(KO DONCKER november 1911)

De geschiedenis van het orgel in de dorpskerk te Bennebroek	7,50
Vijftig jaar van oud naar nieuw 1947-1997 (1997)	20,-
Ons dorp Heemstede en Bennebroek (1997)	5,-
De tijden veranderen (burgemeesters Heemstede en Bennebroek 1811-1997) (1997)	20,-
Videoband een wandeling door Heemstede en Bennebroek (1997)	15,-
Hartekampkaart uit 1706; facsimile en toelichting (1999)	12,50

Voorts zijn van diverse afleveringen van VOHB-tijdschrift 'Heerlijkheden' nog losse nummers verkrijgbaar.

Naar de bollen in Heemstede! *

Heemsteedse bollenfamilies: Preijde

Evenals de blekers waren de Heemsteedse bloembollenkwekers, in onze tijd misschien wel eens wat oneerbiedig bollenboeren genoemd, zich rond 1900 bewust van hun maatschappelijke verantwoordelijkheid. Zo waren zij lid van het gemeentebestuur, en speelden zij een rol in de vakorganisatie. Ook bij de oprichters van de plaatselijke Coöperatieve Boerenleenbank – 8 februari 1910 – treffen we naast de namen van dokter Droog en gemeentesecretaris Swolfs die van de familie Braam, van der Eijken, Ruijsenaars, van Empelen, Eldering, Roozen en de Wildt aan.

Hyacintgeur en bisschopwijn

Voor zover zij katholiek waren, werden zij door de pastoor van Berkenrode letterlijk en figuurlijk hoog aangeslagen. In het parochieel armbestuur, tevens bestuur van het R.K. wees- en armenhuis St. Bavo, had rond 1900 Piet Nelis, de oprichter van het bloembollenbedrijf P. Nelis en zoon, als penningmeester zitting. Nog in het midden van de 20^e eeuw werden de zonen van Quirinus van den Berg pauselijk onderscheiden voor hun werkzaamheden als kerkmeester of voorzitter van het armbestuur in hun respectievelijke Heemsteedse parochies, en

tot in onze tijd is de naam van den Berg verbonden aan de jaarlijkse bloembollenveiling in Berkenrode. Familiejubileea waren aanleiding tot een feestgave ter verfraaiing van de kerk. Zo werden in 1914 van den Heer J.C. van der Eijken "bij zijn zilveren huwelijksfeest met mej. Francina van der Weiden, twee zilveren kandelaars met zeven armen ontvangen, bestemd voor het altaar bij eucharistische feesten". Toen Jacob Preijde en Geertruij van Pol in 1874 hun gouden huwelijksfeest vierden, schonken zij voor de nog nieuw te bouwen kerk – de huidige St. Bavokerk op de hoek van de Herenweg en de Kerklaan – een tabernakel "in romaanse stijl".

Jacob Preijde, (1803-1877)

Jacob Preijde, die op 7 juni 1803 in de R.K. statie van Berkenrode werd gedoopt, was een zoon van Duitse immigranten. Zijn vader, Johannes, oftewel Hannes Preijde, in de oude akten ook wel geschreven als Prijten of Prijden, was, evenals moeder Veronica Kalf, (of op zijn Duits Kalb), geboren in Koblenz. De naam van stammoeder Veronica vinden wij in de opeenvolgende generaties van de familie Preijde terug. Jacob Preijde was 21 jaar oud toen hij op 6 oktober 1824 in het huwelijk trad met de bijna vier jaar oudere Geertruij van

Pol, een dochter van de "schildersknecht" Jan van Pol en Elisabeth Houtkamp. In 1854 werd hij van "bloemistknecht" eigenaar van de bloemisterij Rozenburg.

De bloemisterij Rozenburg

Op 27 oktober 1760 droegen de regenten van het St. Elisabeths of Grote Gasthuis te Haarlem, ten overstaan van schout en schepenen van Heemstede aan de oorspronkelijk uit Duitsland afkomstige Johannes Rosenkrantz uit Overveen een "partij warmoesland en een stuk weiland" over. Een en ander gelegen "op de hoek van de Aerdenhouts- laan (nu de Zandvoortselaan), strekkende van de Herenweg tot aan de Leidse Trekvaart".

In de daaropvolgende jaren verwierf hij ook de opstallen en vestigde hij hier de bloemisterij Rozenburg. In 1791 verscheen een fraaie internationale catalogus onder de titel 'Grand catalogue hollandais des fleurs'. Op 18 juli 1795 stond de volgende advertentie afgedrukt in de Haarlemsche Courant: "Heden morgen overleed in den ouderdom van 78 jaren en 6 maanden mijn geliefde vader Johannes Rozenkrantz. Ik geeve hiervan door deeze kennis aan all onze goede vrienden en bekenden en verzoeken van brieven van vertroosting verschoond te blijven.

Blijvende de Bloemisterij en Negotie van Zaaden en Boomen door mij op deselve Firma, zonder de minste verandering, gecontinueerd. Heemstede, den 18 Juli 1795. Joh. Rozenkrantz Junior". Toen Johannes Rosenkrantz jr., die ongehuwd was gebleven, zelf in 1821 op 70 jarige leeftijd overleed, werd zijn neef Johannes Stegershoek, zoon van zijn zuster Wilhelmina eigenaar van de bloemisterij. Met P. Groeneveld (1774-1841) beheerde, verzorgde en veilde hij ook te Noordwijk hyacinten voor grote kwekers zoals Voorhelm & Schneevogt, en Krelage. Joh. Stegershoek bleef eveneens ongetrouwd en na zijn overlijden in 1853, verkochten zijn erven Rozenburg aan Jacob Preijde, die het bedrijf voortzette onder de firmanaam Joh. Rosenkrantz en Zoon.

Jacob Preijde en Geertrui van Pol gingen op Rozenburg wonen. Met hun dochters Veronica (1825-1897) en Maria Elisabeth (1842-1898), die hun hele leven solitair zouden blijven. De zonen Joannes, Gerardus en Willem Cornelis kwamen als "bloemistknecht" bij hun vader te werken. Het gemeentebestuur constateerde in 1861 dat het bedrijf "haar Europeischen roem op een waardige wijze bleef handhaven".

De nieuwe Dorstige Kuil.

Voor de vierde zoon Jacob Preijde jr., (1833-1909), aanvankelijk ook werkzaam op de bloemisterij, werd in 1862 de herberg de Nieuwe Dorstige Kuil aan de Koediefslaan gekocht.

In 1873 stelde uitbater Jacob Preijde zijn weekopbrengst ad f 260,- ter beschikking van de pastoor van Berkenrode als bijdrage in de bouw van een katholiek weeshuis, het Sint Bavogesticht aan de Kerklaan. Na zijn overlijden in 1909 is het koffiehuis voortgezet door zijn zoon Petrus Jacob Preijde.

Wanneer Allan in zijn "Geschiedenis en beschrijving van Haarlem" rond 1870 een wandeling maakt langs de Herenweg, of de Straatweg, schrijft hij: Eerst moet ik U vertellen. dat die dwarsweg dáár, aan onze rechterhand, de welbekende en veel bezochte *Koediefslaan* is "Veel bezocht, zegt ge? Waarom wel"? Ge moet weten, dat ongeveer halverwege die laan een herberg staat, *de Dorstige Kuil* geheten, die vooral op Zon- en feestdagen veel bezoek van de Haarlemmers heeft; want "*de Koedief om*" is voor vele onzer stadgenoten een geliefkoosde wandeling. Of dat nu wellicht om die Dorstige Kuil is, weet ik niet....Allan vervolgt dan zijn wandeling, richting den Hout. Hij geniet van het uitzicht dat men vanaf de Herenweg op de Koediefslaan en de Binnenweg naar Heemstede geniet. "Een recht bevallige groep vormt ook de bloemisterij *Rosenburg*, van J. Preijde, wiens woning voor een goed gedeelte door die prachtige bruine beuk wordt overschaduwd. Het is hier het land der bloemen; dáár links van de weg is het bloemveld aan bloemveld, want de bloemkwekerij is hier algemeen een hoofdbron van bestaan. Ook daarginds, tegenover het buitengoed Bosch en Hoven, ziet ge een bloemisterij, *Bloemenhoven* van P. Bos".

En als C. Peper ons meeneemt aan de hand van oude ansichten, memoreert hij het prachtige uitzicht vanaf het terras van de Dorstige Kuil op de bollengronden van de gebroeders Kersten, "waar men temidden van duizenden hyacinthen bijkans bezweek van de zware geur van dit gebloemde".

Klein Lanckhorst.

In 1861 was Jacob Preijde eigenaar geworden van het buitenverblijf Klein Lanckhorst, met de laan die van het klaphek aan de Binnenweg naar het huis liep, de latere Lanckhorstlaan. In 1873 verwierf hij uit de nalatenschap van Maria van der Weiden, de weduwe van timmerman

Jacobus Johannes van Meurs, ook de eigendom van de daarachter gelegen grond, met een huis dat door vier gezinnen werd bewoond en toen bekend stond als "het hofje". Restant van de vroegere boerderij Lanckhorst. (1)

Jacob Preijde heeft de inwijding van het nieuwe kerkgebouw niet meer meegemaakt, op 6 oktober 1877 is hij op Rozenburg overleden. Hij is 74 jaar geworden. Hoe stond het intussen met het romaanse tabernakel? De (nieuwe) pastoor van Berkenrode zat duidelijk omhoog met het feestgeschenk. Want uiteindelijk zou de kerk niet in romaanse maar in gotische stijl gebouwd worden, waarin een romaans tabernakel niet zou passen. Een aanbod van twee communiebanken in gotische stijl, mits het romaanse tabernakel zou worden geaccepteerd, bracht de pastoor en de familie niet dichterbij elkaar. Uiteindelijk zou het bij de twee communiebanken blijven. Een inscriptie op de marmeren communiebanken vermeldde destijds de namen van de schenkers.

Na het overlijden van Jacob Preijde werden zijn zonen Johannes, Gerardus en Willem Cornelis, elk voor 1/3 deel firmant in de firma

De (Nieuwe) Dorstige Kuil na restauratie

Joh. Rosenkrantz en Zoon, binnen- en buitenlandse handel in bloembollen en zaden.

Johannes Preijde Jaczn. (1827-1887).

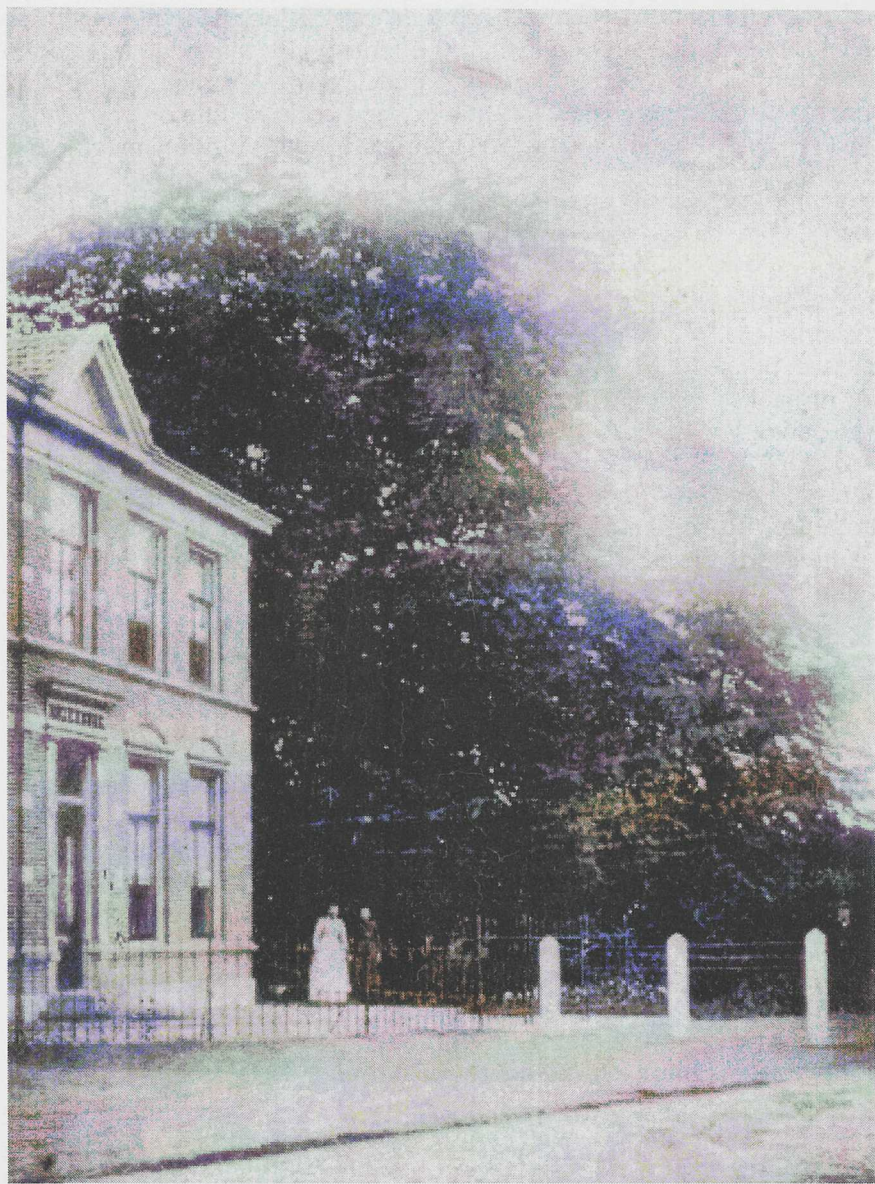
Johannes Preijde, de oudste zoon van Jacob Preijde en Geertrui van Pol, was in 1879 actief betrokken bij de oprichting van de afdeling Heemstede van de Algemene Vereniging van Bloembollencultuur, waarvan hij de eerste voorzitter werd. Hij was ongehuwd en is op 2 juni 1887 in zijn huis aan de Haagse Straatweg overleden. In zijn daags tevoren opgesteld testament had hij bepaald dat uit de nalatenschap een fonds moest worden gevormd, waar uit aan vijf met name genoemde personen, "allen arbeiders bij mij in dienst, en reeds bij mijn vader in dienst geweest", levenslang f. 1.50 zou worden uitgekeerd.

Willem Cornelis Preijde, (1838 -1909).

Willem Cornelis Preijde, na het overlijden van zijn oudste broer, samen met Gerardus Preijde firmant in de firma Joh. Rosenkrantz en Zoon, trad in 1892 uit. Hij vestigde zich in de villa Schoonzicht aan de Herenweg, die hij had laten bouwen op de grond die hij in 1890 had gekocht. Hier is hij op 24 april 1909 "na een langdurig lijden, onverwachts, na voorzien te zijn van de laatste H.H. Sacramenten der stervenden", overleden. Hij was ongehuwd. Tot zijn nalatenschap behoorden o.a. een boerderij en landerijen aan de Zuid Schalkwijkweg in de gemeente Haarlemmerliede-Spaarnwoude.

Gerardus Preijde, (1830-1907).

Na het overlijden van Johannes Preijde en het uitreden van Willem Cornelis was Gerardus Preijde de enig overgebleven firmant in de firma Joh. Rosenkrantz en zoon. Hij had toen al een bewogen leven achter de rug. Op 20 jarige leeftijd kreeg hij kennis aan Pieterella Grootswagers, geboren in Loon op Zand en dochter van een schoenmaker (2) in Kaatsheuvel. Toen deze relatie, zoals het heet, niet zonder gevolgen bleef, werd er op 18 februari 1852 getrouwd. Het jonge paar nam zijn intrek in de Zijlstraat te Haarlem, waar Pieternel een winkel in schoenen en laarzen dreef. Na het eerste kind, een zoon die met de namen van beide grootvaders werd bedacht (Jacob Petrus), volgden nog drie zonen, Cornelis Gerardus, Peter Martin en Johannes. Op 25 september 1859 werd een dochter geboren, Antoinetta Geertruida, twee dagen later is Pieterella Grootswagers in het kraam-

Villa Lanckhorst van Cornelis Gerardus Preijde, gehuwd met Jacoba Maria Ruijgrok, hoek Lanckhorstlaan-Bronsteeweg.

bed overleden en was Gerardus Preijde op 29 jarige leeftijd weduwnaar. En of dit nog niet genoeg was overleed vier maanden later ook zijn zoontje Peter Martin, vier jaar oud. Tante Veronica, de oudste zuster van Gerardus Preijde kwam het jonge gezin te hulp en verhuisde in 1863 mee naar Heemstede. Gerardus Preijde is nooit meer getrouwd.

Ook later lachte het geluk hem bepaald niet toe. In 1868 overleed zijn oudste zoon, Jacob Petrus. Zijn enige dochter, Antoinetta Geertruida, werd in 1879 non bij de Franciscanessen in Steenberg. Zij kwam ziek terug naar Heemstede, waar zij in 1886 in het St. Bavo-gesticht is overleden. Op haar sterfbed zou zij bemiddeld hebben in de oplossing van het slepende conflict tussen de familie Preijde en de kerk over het romaanse tabernakel! Ondanks alles is Gerardus Preijde toch 76 jaar geworden en was hij tot aan zijn overlijden op 6 april 1907 werkzaam op Rozenburg. Zijn twee overgebleven zonen Cornelis Gerardus en Jan Gerardszoon gingen door als vennoten onder de firma Joh. Rosenkrantz en Zoon, met als doel: "De bloembollen- en zaadteelderij en de daaraan verbonden handel in bloembollen en zaden".

Cornelis Gerardus Preijde, (1854-1916) / Jacobaschool

Cornelis Gerardus Preijde, opgegroeid in het bedrijf, trouwde in 1879 te Haarlem met Jacoba Maria Ruijgrok, dochter van een melkverkooper. In 1910 trad hij uit de firma en op 16 januari 1916 is hij in zijn huis aan de Bronsteeweg, op de hoek van de Lanckhorstlaan, overleden. Zijn weduwe, Jacoba Maria Ruijgrok schonk bij haar overlijden in 1928 het huis en de bijbehorende grond aan de parochie met de bepaling dat er een kerk, pastorie of school moest worden gevestigd. Na veel wikken en wegen werd het een school, die naar de schenker de Jacobaschool genoemd zou worden. Het woonhuis heeft nog langere tijd dienst gedaan als broederhuis, zou uiteindelijk worden afgebroken; om plaats te maken voor het ABN-AMRO kantoor.

Johannes Preijde, Gerardszoon, (1858-1926).

Jan Preijde Gzn. trouwde op 2 juni 1885 met Anna Geertruida Bos, van de naast Rozenburg gelegen bloemisterij Bloemenhoven. Tien

dagen voordat zijn grootmoeder, Geertrui van Pol op Rozenburg overleed. Het jonge paar woonde aanvankelijk aan de Binnenweg (Bronsteeweg), na 1894 aan de Haagse Straatweg. Hij fungeerde ook als voorzitter van het Armbestuur van de parochie Berkenrode. Er kwamen twaalf kinderen, waarvan er twee jong zijn overleden. Het 25 jarig huwelijk kreeg een speciaal accent toen de oudste zoon, Petrus Gerardus, op 26 juli 1910 te Mill Hill in Engeland tot priester werd gewijd. Ter gelegenheid hiervan schonk het zilveren bruidspaar 2000 gulden, Cornelis Gerardus gaf een zelfde bedrag terwijl de weduwe van Jacob Preijde jr. (van de Nieuwe Dorstige Kuil) samen met haar dochters Geertruida Maria (weduwe van Petrus van den Berg) en Maria Veronica, gehuwd met Cornelis Wilhelmus Breed, 1000 gulden doneerden. Het totale bedrag van 5000 gulden werd bestemd voor de aanleg van een centrale verwarming in de kerk, die op 20 november, toen pater Piet voor zijn vertrek naar de missie in Midden Afrika de plechtige hoogmis opdroeg, voor het eerst brandde. Anna Geertruida Jacoba Bos, echtgenote van J. Preijde Gzn. is op 9 november 1915 "na een langdurig en geduldig lijden, meermalen voorzien van de H.H. Sacramenten" op Rozenburg overleden. Zij is 58 jaar geworden.

De jaren van de eerste wereldoorlog waren voor de bloembollencultuur en zeker ook voor de buitenlandse handel een moeilijke tijd. In 1918 lagen er plannen bij de gemeente tot verbetering van de verkeerssituatie op de Herenweg en het kruispunt met de Zandvoortse laan. In Maart 1918 kwam de gemeente met de heer Preijde tot overeenstemming over de aankoop van de bollenschuur naast het woonhuis, een jaar later gaf de heer Preijde te kennen ook de overige gronden langs de Zandvoortselaan te willen verkopen.

In de gemeenteraadsvergadering van 5 februari 1919 werd het gemeentelijk grondbedrijf gemachtigd tot aankoop en verkoop van de gronden van Rozenburg. De voorzitter van de raad bedankte de heer Preijde "voor zijn welwillendheid om mee te werken aan de vooruitgang der gemeente". In dezelfde vergadering werd de eerste straatnaam vastgesteld voor de nieuwe woonwijk: de Laan van Rozenburg. Een gemeenteraadslid was van mening dat dit "een beetje Haags" klonk en stelde Rozenburglaan voor. De bollenschuur werd gesloopt, de afbraak voor f. 2.000 verkocht. (3)

J. Preijde Gzn. had ook op maatschappelijk terrein zijn verdiensten. Zo was hij voorzitter van de afdeling Heemstede van de Algemene vereniging van bloembollencultuur. Van 1909 tot 1923 was hij lid van

de gemeenteraad en enige tijd tijdelijk wethouder en waarnemend burgemeester. Hij was lid van de plantsoencommissie, lid van de commissie hoofdelijke omslag en lid van de financiële commissie. Verder was hij voorzitter van het R.K. Parochieel Armbestuur en van de oprichting af beschermheer van de R.K. Harmonie St. Michaël. Op 13 maart 1926 is hij in de St. Bavo-stichting, waarvan hij jarenlang regent was geweest, overleden, enkele dagen later werd hij onder zeer grote belangstelling op de R.K. begraafplaats Berkenrode ter aarde besteld.

Cornelis Johannes Preijde, (1889-1962).

Tijdens de besprekingen in de gemeenteraad van begin 1919 had J. Preijde Gzn. al de wens te kennen gegeven het wat rustiger aan te doen en zich uit zijn drukke zaken terug te trekken. De firma Joh. Rosenkrantz en Zoon werd vanaf 1 januari 1920 voortgezet door twee firmanten: de broers Cornelis Johannes Preijde, geb. 25 sept. 1889 en Willem Johannes Preijde, geb. 22 juni 1894, die in oktober 1923 uittrad om als frater in te treden bij de Franciscaner Minderbroeders te Bleijerheide in Limburg. Op de gronden van kwekerij 'Rozenburg' is in de jaren twintig van de vorige eeuw de Bloemenwijk gebouwd. Januari 1925 werd het kantooradres verplaatst van Herenweg 149, naar Kerklaan 55. In 1939 werden de zakelijke activiteiten na bijna 180 jaar definitief beëindigd.

Het nu nog bestaande huis Rozenburg op de hoek van de Herenweg en de Zandvoortselaan heeft verschillende bestemmingen gehad, was zelfs een aantal jaren een café, (de Beuk) en biedt thans onderdak aan een antiekzaak "Dare to be different". Kerklaan 55, later bekend als de "Oase", werd eerder "Buitenrust" genoemd, hetgeen vader Preijde met zijn grote gezin wel eens de uitdrukking zou ontlokt hebben: "buiten rust, binnen herrie". Cornelis Gerardus Preijde, die gehuwd was met Huberta Carolina Maria van der Eijken, ook geen onbekende naam in de Heemstedse bollenwereld, is op 29 maart 1962 overleden. Zijn zoon, A.P. Preijde, was in de oorlogsjaren betrokken bij de verzetsgroep van Broeder Jozef (**). Diens broer, J.A. Preijde, hovenier en kenner van Oud-Heemstede, werd in "Heerlijkheden" (no. 102, november 1999) geïnterviewd.

J.W.G. van Doorn

* Eerdere bijdragen in deze serie verschenen in de nummers 107 (Nelis) en 108 (Van den Berg)

** Antonius Petrus Preijde (geboren in 1918), drager van het Verzetsherdenkingskruis, overleed op 3 juli 2001 te Lage Vuursche. Hij zat met C.van Lent en A.A.van Amerongen tijdens W.O.II gevangen in het huis van bewaring Lüttringhausen (gemeente Remscheid). Laatstgenoemde, die na een eis tot doodstraf door het Kriegsgericht werd veroordeeld tot levenslang, is met zijn 99 jaar (!) thans de laatste (over)levende uit de verzetsgroep ECH/3. (H.K.)

Bronnen

"Hyacintgeur en bisschopwijn"; kroniek van honderd jaar wel en wee van blekers en kwekers, burgers en buitenlui in en rond een Heemstedse parochie. Mei 1979.

"Bennebroek-Heemstede-Vogelenzang, honderd jaar in de bollen". 1979, Arie Kramer in opdracht van het bestuur afdeling Bennebroek/Heemstede/Vogelenzang der Koninklijke Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur.

"Heemstede 1940-1945, een gemeente in bezettingstijd", door Marcel Bulte en Hans Krol, 1995.

"Geschiedenis en beschrijving van Haarlem", door F.Allan. Deel 2, 1877.

"Heemstede in oude ansichten", door C.Peper. Deel 1. Derde druk, 1975.

"Heemstede in de historie", door mr. J.W. Groesbeek, 1972.

"140jaar charitas en ouderenzorg in 'Huize Sint Bavo' en 'Het Overbos'", door Hans Krol en Vic Klep.

RANH. Notariële archieven; Registers Hypotheekkantoor Haarlem; Memories van Successie.

Registers burgerlijke stand Heemstede.

AVK Bevolkingsregisters; adresboeken Haarlem en Heemstede. Archief Nieuwe Haarlemse Courant.

Stadsbibliotheek Haarlem: Archief Oprechte Haarlemse Courant. Familieberichten.

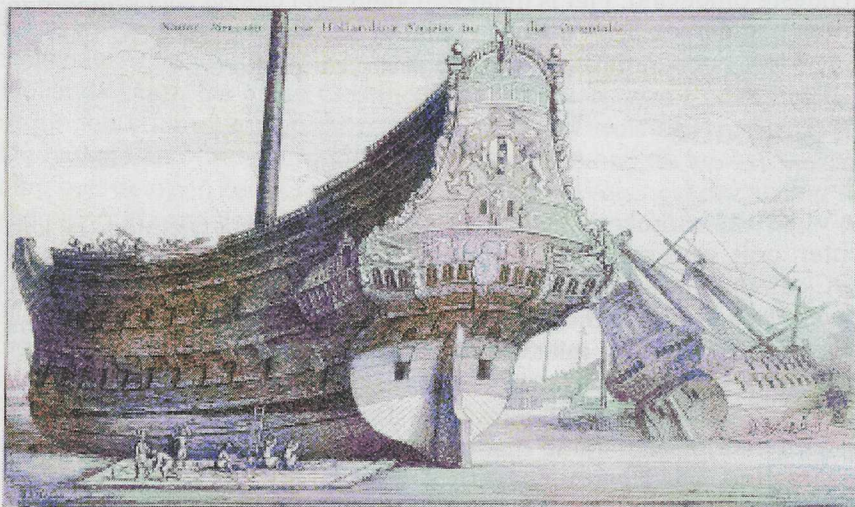
Archief gemeente Heemstede: gemeenteraadsverslagen; bevolkingsregister; burg. stand.

Noten

- (1) Het gaat hier om de boerderij die door de regenten van het St. Elisabeths- of Grote Gasthuis in 1761 werd verkocht aan de timmerman Jacob van Meurs, toentertijd ook eigenaar van een huis met timmerloods, op de hoek van de Koediefsaan en de Herenweg. Zoals ook mr. Groesbeek in zijn "Heemstede in de historie" aangeeft was er nog een tweede boerderij Lanckhorst, indertijd ook wel Nazareth genoemd, het latere Land- en Spaarnzicht.
- (2) In tegenstelling tot de "schoenlapper" fabriceerde de "schoenmaker" schoenen. Ook in onze tijd is de naam Grootswagers nog bekend in de Langstraat.
- (3) Het betreft hier dus de bollenschuur, die op oude foto's aan het huis Rozenburg was vastgebouwd. Niet te verwarren met de bollenschuur van bloemisterij Van den Berg, op de tegenovergestelde hoek van de toen nog smalle Zandvoortselaan, tot 1909 de bollenschuur van de gebroeders Kersten.

Schepen van de V.O.C.

We leven snel toe naar 2002, het jaar waarin zowel in Nederland als elders, vooral in Zuid Afrika, zal worden herdacht, dat 400 jaar geleden de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) werd opgericht. Deze herdenking wordt, zeker in Zuid Afrika, min of meer gecombineerd met de herdenking van het feit dat de Nederlander Jan van Riebeeck in opdracht van de VOC aan de Kaap De Goede Hoop

Het kalefateren van de twee schepen van de Oost Indische Compagnie

voet aan wal zette om aldaar een verversingsstation voor de VOC-schepen op te zetten. Op diverse plaatsen in Kaapstad en omgeving worden we nu nog herinnerd aan het VOC-tijdperk (1652 - 1795). Historici in Zuid Afrika schrijven in de huidige tijd, dat de vestiging van de VOC aan de Kaap een doorslaggevende rol heeft gespeeld in de samenleving aldaar, vooral in die van de Kaapprovincie. Op velerlei gebied, zo kan worden gesteld, heeft de aanwezigheid van de VOC in Zuid Afrika de geschiedenis van het land ingrijpend beïnvloed.

In Nederland herinneren kantoren, pakhuizen en andere gebouwen in de steden waar een Kamer (een vestiging) van de VOC was, te weten in Amsterdam, Middelburg, Delft, Rotterdam,

Hoorn en Enkhuizen, nadrukkelijk nog aan de enorme bedrijvigheid, die er in de bloeitijd van de VOC is geweest.

Over het wel en wee van de VOC zijn in de afgelopen eeuwen vele boeken en artikelen geschreven. Nog altijd zijn er onderzoekers bezig in het (gelukkig bewaard gebleven) uitgebreide archief van deze onderneming interessante gegevens op te diepen.

In dit artikel gaat het over een aantal schepen met een naam, die herinnert aan personen, plaatsen en buitengoederen in onze dorpen en naaste omgeving. Het is maar een klein deel van de vele honderden schepen, die in de bijna 200 jaar van het bestaan van de VOC naar en in de Oost hebben gevaren, dat de revue zal passeren.

Organisatie

De VOC was vooral een handels- en scheepvaartonderneming. Zij kan echter ook een scheepsbouwonderneming worden genoemd. Alle VOC-schepen werden namelijk op eigen werven in Nederland gebouwd. In het oude Indië en de andere buitengewesten trad zij tevens op als overheid en als militaire macht.

De centrale directie van de VOC in Amsterdam, waarin vertegenwoordigers (bewindhebbers) van de zes zelfstandige Kamers zitting hadden, bestuurdde de onderneming met strakke hand.

De directie werd "Heeren Zeventien" genoemd. Vastgelegd was onder andere, dat omtrent de naamgeving van de schepen moest worden beslist in vergaderingen van de Heeren Zeventien.

Afzonderlijke leden en belanghebbenden konden wel scheepsnamen voorstellen, maar de centrale directie besliste daarover. De indruk bestaat, dat met vele van de voorstellen kon worden accoord gegaan. Alleen Bijbelse en Klassieke namen waren niet gebruikelijk. Als uitzondering kunnen we noemen: KONING DAVID, GELOOF, HOOP en LIEFDE. Ook allegorische namen komen we weinig tegen.

De schepen waren verschillend in grootte en model. Behalve de grote Oostindië-vaarders, die vooral vracht en grotere groepen personen vervoerden, waren er kleinere die genoemd werden: Fluit, Pinas(vooral oorlogsschip), Hoeker, Galjoot, Jacht en Sloep.

Zeilroute

De schepen van de Kamers Amsterdam, Hoorn en Enkhuizen zeilden vanuit de plaatselijke haven over de toen nog zo geheten Zuiderzee naar de rede van Texel. Vanwege de vele ondiepten en smalle vaargeulen in de Zuiderzee waren ze dan nog maar zeer ten dele geladen. Op de rede van Texel kwamen de overige met kleinere schepen aangevoerde personen (bemanning, soldaten en eventueel passagiers) en lading aan boord.

Schepen van de Kamers Rotterdam en Delft (met de eigen werf in Delfshaven) vonden hun weg naar de open zee via Dordrecht en het Hollands Diep. De grote Oostindië-vaarders van deze Kamers bleven of gingen voor anker op de rede van Hellevoetsluis of Goeree.

De haven van Middelburg (de Zeeuwse Kamer) had de kortste verbinding met de open zee. Er werd gevaren via het Welsingekanaal naar de rede van Rammekens en vandaar over de Westerschelde naar de Noordzee.

De schepen op de rede van Texel zeilden naar de Noordzee via het Marsdiep. Men had daarna de keuze uit noordwest varen door het Spanjaardse Gat of zuidwest door het Landsdiep. De Noordzee kon ook worden bereikt via de Vliestroom naar de doorgang tussen Vlieland en Terschelling. Het Amelandse Gat werd door de VOC-schepen niet gebruikt. De BANTAM probeerde in 1613 via deze doorgang de Waddenzee binnen te zeilen. Helaas mislukte dit. Het schip verging voordat het de Waddenzee bereikt had.

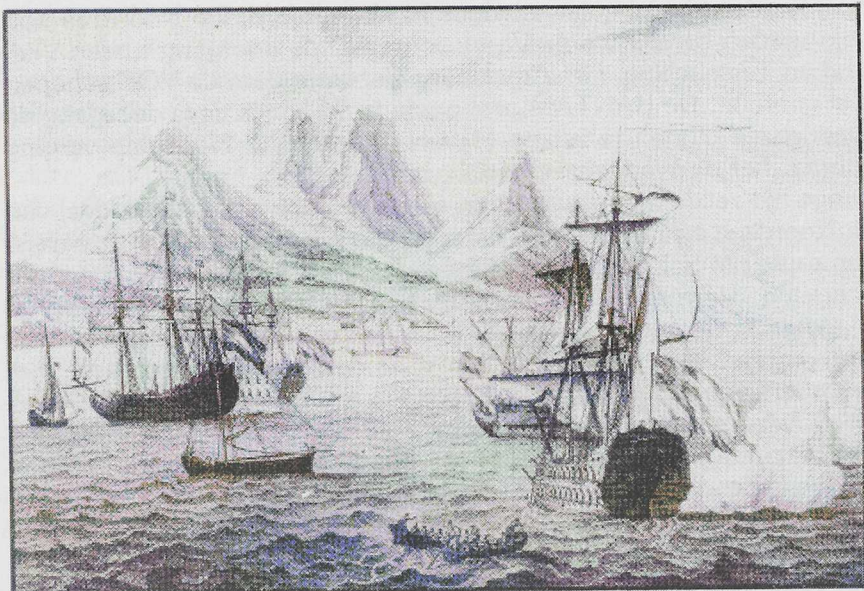
Lange tijd zeilde men zowel heen als terug door het zuidelijk deel van de Noordzee en Het Kanaal. Later ging men, vooral op de terugreis, een route om Schotland en Ierland varen; "achterom" zeilen werd dat genoemd. Vermeden werden dan de aanvallen in Het Kanaal van vijandige oorlogsschepen en van Duinkerker kapers. Vanuit Amsterdam werden regelmatig berichten naar de Kaap over gebracht met zeilorders voor de thuisvarende schepen. Hollandse oorlogsschepen (convoyers) wachtten de thuisvarende schepen veelal in de omgeving van Hitland (Shetland eilanden) op. Ofschoon de VOC-schepen ook zelf bewapend waren werd het nodig geacht de retourvloot met z'n kostbare lading te convoyeren naar de thuishaven. Een treffen met oorlogsschepen, vooral Engelse tijdens de oorlogen met Engeland, was soms niet te vermijden. De Nederlandse convoyers DE HAAN en DE REIGER zijn als gevolg hiervan in de buurt van Hitland ten onder gegaan.

Namen uit de omgeving

In de Nieuwsbrieven 36 en 38 (1983) van de VOHB schreef Hans Krol een interessant artikel over het VOC-schip **HEEMSTED**, een fluit van 400 ton, gebouwd voor de kamer Amsterdam op de werf aldaar. De Heemstede vertrok voor haar eerste reis op 3 mei 1640; kwam in Batavia aan op 17 december 1640. Na anderhalve maand zeilde het schip alleen (niet in konvooi dus) terug naar Texel. Bij het uitvaren voor de tweede reis kreeg het schip averij; moest tot twee keer toe terug naar Texel voor reparatie. De tweede keer waren de masten gebroken. Op 19 mei 1643 kwam het tenslotte voor de tweede keer in Batavia aan. Het bleef daarna in de Oost varen tussen de verschillende VOC-vestigingen. Tot het op 9 oktober 1650 voor de kust van Bengalen (Oost Pakistan) in brand raakte en verging. Over het lot van bemanning en lading zijn (nog) geen bijzonderheden bekend.

In het artikel van Hans Krol wordt onder andere uitvoerig verteld over het aanlanden van de Heemstede op Tristan da Cunha, een eiland in het zuidelijk deel van de Atlantische oceaan.

Wie de naam Heemstede voor dit schip heeft voorgesteld is niet

VOC-schepen in de Tafelbaai bij Kaapstad

duidelijk. Bij de bouw van het schip was Adriaan Pauw Sr. ambachtsheer van Heemstede. En hij had belangen in de VOC. Dus zou kunnen worden verondersteld, dat hij het is geweest.

Een schip van 800 ton, dat in 1708 in Amsterdam gebouwd is, kreeg de naam BENNEBROEK.

Haar eerste en helaas enige reis onder kapitein Jan Hes begon bij Texel op 7 mei 1709. Na anderhalve maand verblijf in de Tafelbaai werd de reis vervolgd naar Ceylon (Sri Lanka). Aankomst daar 1 februari 1710. Van de 225 personen aan boord, vooral bemanning en soldaten, overleden er onderweg 22. Vertrek uit Ceylon 22 december 1710 met goederen voor de Kamers Amsterdam en Hoorn. Aan de meest zuidelijk punt van Zuid Afrika in de Struysbaai (bij Kaap Agulhas) sloeg het noodlot toe. Het schip verging daar. Ook over het lot van bemanning en lading van dit schip zijn (tot nu toe) geen bijzonderheden bekend.

Namen van buitenplaatsen kwamen vrij veel voor. Veelal waren de eigenaars van die buitenplaatsen bewindhebber of aandeelhouder van de VOC.

Twee schepen kregen geruime tijd na elkaar de naam HUIS TE BIJWEG. In 1699 werd in Amsterdam een fluitschip van 392 ton gebouwd dat die naam kreeg. Pieter de Witt was toen eigenaar van deze buitenplaats in Bennebroek. En hij was bewindhebber van de VOC. Het ligt voor de hand, dat hij voorstelde die naam aan het schip te geven.

Deze eerste Huis te Bijweg maakte drie reizen naar de Oost. Vertrek van de eerste 9 mei 1699. Terugkomst uit Batavia 18 juli 1701. De tweede reis begon op 21 december 1701 van de rede van Texel. Via Batavia werd gezeild naar Ceylon waar lading met bestemming Zeeland werd ingenomen. Op 7 augustus 1703 arriveerde het schip in de Wielingen voor de kust van Zeeuws Vlaanderen. Van de derde reis was de rede van afvaart Goeree. Dat was op 9 mei 1704. Er werd een tussenstop gemaakt in de Saldanhabaai in Zuid Afrika. Niet duidelijk is waarom die baai werd binnen gelopen. Mogelijk problemen met de bemanning; er waren al 13 leden van de bemanning aan boord overleden. Na de volgende (gebruikelijke) tussenstop in de Tafelbaai bereikte het schip op 4 april 1705 Batavia. Wat dit schip daarna beleefde blijkt niet duidelijk.

Het VOC-schip 'Pieter en Paul' op het IJ voor Amsterdam

De tweede HUIS TE BIJWEG was veel groter, namelijk 1100 ton. Ook dit schip werd, in 1760, in Amsterdam gebouwd. In die tijd was Mr. Willem Buys de Jonge eigenaar van de buitenplaats in Bennebroek. De Jonge was geen VOC-bewindhebber. Mogelijk had hij op andere wijze zoveel belang bij de VOC dat een schip nog eens de naam van deze buitenplaats mocht hebben.

Deze Oostindië-vaarder maakte vijf reizen naar de Oost. Vertrek van de eerste 14 september 1762. Gevaren werd via Batavia naar China. Op de thuisreis werd de False baai aangedaan in plaats van de Tafel baai. Was dit een vergissing? Het verhaal gaat, dat vele schepen deze baai binnen zeilden in de veronderstelling dat het de Tafel baai was. Daarom is die baai de False baai genoemd, aldus het verhaal.

Op de tweede reis in 1765 deed het schip Sao Tiago (Canarische eilanden) aan. Daar deserteerden elf bemanningsleden. Tijdens de derde reis in 1768/69 stierven 56 leden van de bemanning. Op 8 mei

1770 arriveerde het schip weer op de rede van Texel. Behalve enige deserte gaf de vierde reis in 1771/72 geen bijzondere problemen. De laatste reis was in 1773/74, die in groot konvooi werd gevaren. Er was deze reis veel ziekte. Op het hele konvooi waren honderden doden. De Huis te Bijweg liep op de thuisvaart bij de Tafelbaai aan de grond.

Het schip zou op 31 december 1780 uit de vaart genomen zijn.

De OUD BERKENROODE, een schip van 850 ton van de Kamer Amsterdam, maakte ook maar eenmaal een reis naar de Oost. Evenals de Bennebroek zeilde dit schip naar Ceylon. Vertrek van Texel 7 januari 1747. Bij aankomst in de False baai was het aantal doden al opgelopen tot 70. Na Batavia te hebben aangedaan werd de reis vervolgd naar Ceylon. Bij de baai van Anjer kwam het schip in moeilijkheden en verging. We vinden aangegeven, dat "most of the cargo en crew was saved".

Met het in 1723 in Amsterdam gebouwde schip BERKENRODE (1150 ton) ging het beter. Dit schip maakte acht succesvolle reizen van Texel naar de Oost. In 1744 werd het in Indie uit de vaart genomen.

De schepen HUIS TE MANPAD en HARTEKAMP (twee in Heemstede naast elkaar gelegen buitenplaatsen) vertrokken in 1747 tegelijk van de rede van Texel. Ze kwamen -als goede burens- tegelijk aan in de False baai. Het schip Huis te Manpad werd na vier reizen in 1766 in Indie verkocht. In 1750 weigerde de bemanning van de 'Hartekamp' het schip te lossen op de rede van Texel.

Tegen de belangrijkste boosdoeners volgde toen een Hoge Scheepskrijgsraad.

Er was in die tijd ook een schip met de naam WOESTDUIN en twee schepen die na elkaar de naam van de buitenplaats ELSWOUT kregen.

Behalve Heemstede en Bennebroek werden ook andere plaatsen in de omgeving "vernoemd".

HAARLEM, LISSE EN HILLEGOM. De laatst genoemde maakte in 1734 een succesvolle reis. Bij vertrek van de rede van Texel voor de tweede reis is dit schip echter helaas vergaan.

De naam PAUW komen we als naam van een schip viermaal tegen. Alleen het vierde schip heeft lange tijd voor de VOC gevaren.

De eerdere werden in Indie verkocht of niet lang na een eerste reis uit de vaart genomen. Niet aangegeven is om welke redenen.

Tot zover in het kort enkele bijzonderheden betreffende een aantal VOC-schepen met een bekende naam.

We kunnen ons haast niet voorstellen, dat eeuwen geleden al Nederland in staat was een organisatie als de VOC te stichten en tot grote omvang uit te bouwen. Op de Nederlandse werven van de VOC werden in de 17e en 18e eeuw bijna 1600 zeewaardige schepen gebouwd. In totaal vonden 4700 reizen naar de verschillende gebieden in Azië plaats. Vooral in de 18e eeuw ontstond er een tekort aan personeel, vooral aan bemanning en soldaten. Duizenden mannen werden toen geworven in omringende landen, vooral in de Duitse gebieden.

Belangstellenden voor al deze historische gebeurtenissen zullen volgend jaar bij de herdenkingen en tentoonstellingen hier en elders in de wereld hun hart kunnen ophalen.

Maarten Verkaik

NIEUWE LEDEN

Heemstede

W.Koning
Mw.B.P.M.van Grootsholten
J.Freudenberg
Mw.J.R.Beets-Hehewerth
C.H.Schreuder
F.van Amerongen
R.E.de Rochemont
Mw.J.P.van Breda
E.van van Westerlo
Mw.E.S.Hingst
G.J.Brinkhorst
Mw.S.Kastelein
G.Zweers
J.D.van den Bos
H.v.d.Mark
P.Goossens
Fam.E.Nientker
J.Gelens
H.Floor
Mw.W.Philips
Fam.M.J.M.Glorie
R.Dijkstra
Mw.Y.Philippo
Mw.Popping-Wassenaar
Mw.M.Potjer
W.J.Botman
F.J.M.van Breukelen
Mw.A.Haak
Mw.A.A.Weidema
J.Maas
Mw.S.Steinmann-Snitker
Mw.A.Pont-Kok
A.J.Romijn
Mw.M.Burry
C.R.Post
G.J.Stamer

Mw.Y.Jansen
Mw.M.Coppens-Hillemans
Mw.Ploem
Mw.A.Kiebert-Vasen

Bennebroek

G.A.Weijers
Mw.Zinsmeister
J.M.van Heusden
Mw.Th.van Kouterik

Hillegom

M.van Bourgondiën

Leiden

C.J.van Beek

Vijfhuizen

Fam.P.Beelen

Beyssenac (Frankrijk)

Mw.J.van der Bilt

